

29352

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK
KIADVÁNYAI

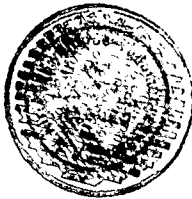

3.

A SZANKCIÓK KÉRDÉSE A NEMZETKÖZI JOGBAN

IRTA ÉS AZ EGYETEM NEMZETKÖZI
JOGI SZEMINÁRIUMÁBAN BEMUTATTA

Ifj. BIBÓ ISTVÁN dr.

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM ÉS A ROTHERMERE-ALAP
TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
AZ EGYETEM BARÁTAINAK EGYESÜLETE

S Z E G E D
SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1934

FIGYELMEZTETÉS.

Amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, kihágást követ el és egy hónapig terjedhető elzárással büntetendő, aki közgyűjteményben őrzött kéziratot, könyvet vagy más tárgyat eltulajdonítás szándéka nélkül, de a kikölcsönzés tekintetében meghatározott szabályok megszegésével elvisz vagy a szabályszerűen kikölcsönzött kéziratot, könyvet vagy más tárgyat a kikölcsönzésre megszabott határidő letelte után felhívás ellenére sem szolgáltatja vissza. (1929:XI. t.-c. 46. §.)

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK
KIADVÁNYAI

3.

A SZANKCIÓK KÉRDÉSE A NEMZETKÖZI JOGBAN

IRTA ÉS AZ EGYETEM NEMZETKÖZI
JOGI SZEMINÁRIUMÁBAN BEMUTATTA

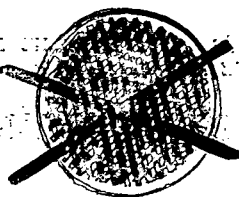
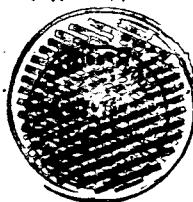
Ifj. BIBÓ ISTVÁN dr.

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM ÉS A ROTHERMERE-ALAP
TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
AZ EGYETEM BARÁTAINAK EGYESÜLETE

S Z E G E D
SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1934

SZTE Klebelsberg Könyvtár
Egyetemi Gyűjtemény
2.

HELYBEN
OLVASHATÓ

29352

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000221176

ÓPÉSZKÖNYVTÁRSZÁMOK 1973. ÉVI NYILVÁNLATÁR 11. KÖT. 433.

Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 34-3261

A szankciók kérdése a nemzetközi jogban.

1. A szankció fogalma.

A jogszabály jellemzői közé tartozik, hogy nemcsak érvényes, hanem érvényesülő társadalmi norma.¹ Egy *erkölcsi szabály*, mely nem talál követésre, az emberi gyarlóságot helyezi éles megvilágításba; egy *jogszabály*, mely nem érvényesül, inkább saját gyarlóságát bizonyítja. A jogszabály biztos érvényesülésének legközönségesebb tényezője a jogszegést követő hátrányos jogkövetkezmény: a *szankció*. A mai jogrendszerekben a jogszabályok túlnyomó többsége szankcióval van ellátva. Ha vannak is szankció nélküli jogszabályok, ha nem is mindig a szankciótól való félelem a jogkövetés motívuma, ha nem is gyakran kerül sor a szankció alkalmazására, kétségtelen, hogy a szankció a jog érvényesülésének legáltalánosabb látható tényezője. Nemcsak közbeszédben, de jogászai gondolatmenetekben is egy jogszabályt szankcióval ellátni rendesen annyit jelent, mint eszmei követelményt tételes joggá, hiányos jogot teljessé, tökéletlent tökéletessé tenni.²

Szankciók alatt oly *jogkövetkezményeket* értünk, melyek *jogsértés esetén* állanak be és a jogszegő számára *hátrányosak*.³ Ezenfelül még egy irracionális momentum kapcsolódik a szankció fogalmához: a szankció oly jogintézmény, mely alkalmas arra, hogy más jogszabályok hatékonyságának, érvényesülésének tényezője legyen. A szankcióval a *jutalom* állítható szembe,

¹ Moór, Bev. 184—185. ² V. ö. Irk. 97. ³ Kétségtelen, hogy a szankció jogintézmény és nem valamely jogon kívüli jelenség, amelyet a jog „segítségül hív”.

³ Kétségtelen, hogy a szankció jogintézmény és nem valamely jogon kívüli jelenség, amelyet a jog „segítségül hív”.

mint *jogkövetés* esetére beálló *előnyös* jogkövetkezmény.⁴ Közös vonásuk, hogy mindkettő jogkövetkezmény, tehát a tételes jog erejénél fogva, a jogrend alapján következnek be. A dolog természeténél fogva a szankció jelentősége aránytalanul nagyobb, mint a jutalomé, mert a jutalom jogszabálybiztosító ereje sokkal kisebb.

A szankcióval és a jutalommal szembeállíthatók a jogérvényesülésnek olyan biztosítékai, amelyek nem a jog rendelkezései alapján állanak fenn, hanem attól függetlenül; ilyenek elsősorban a különböző etikai és szociológiai tényezők: történeti tradíciók, társadalmi tekintély, társadalmi, vagy jogi állásból fakadó kényszerhelyzet, vallási meggyőződés stb., melyeknek kényszerére főleg a magasabbrendű jogszabályok érvényesülése támaszkodik. Ezeket is szokták szankcióknak nevezni, azonban számunkra a szankció elsősorban, mint jogintézmény jön tekintetbe s ezt a fogalomszűkítést annál inkább megengedhetjük, mert minden társadalmi, irracionális „szankciónak” megvan a maga vetülete a jogintézmények világában, melyen keresztül hatását kifejti.

A jogkövetés e nagyszámú és sokféle biztosítékainak felsorolásából eleve világosan kitűnik, hogy jogi szankciók megléte vagy hiánya, továbbá azok tökéletes, vagy hiányos érvényesülése nem lehet döntő valamely szabály jogszabály mivoltára, valamely szabályrendszer jogintézmény mivoltára, vagy szabálycsoport jogterület mivoltára.⁵ A szankciók hiánya címén még nem vitatható el valamely szabály jogi jellege, viszont a leghatásosabb szankciókkal ellátott szabály sém okvetlenül jogszabály.⁶

⁴ V. ö.: Kelsen, Hauptprobleme 217—18. A terminológiai célszerűség és a közhasználati kifejezéssel való egyezés követelménye, hogy a *jutalmat* ne tekintsük a szankció egy fajának, hanem *előnyös jogkövetkezményként* állítsuk szembe a *szankcióval*, mint *hátrányos, elrettentő jogkövetkezménnyel*.

⁵ Alcorta 43. Chklaver 117. Fauchille I (1) 20. Garner 3. Hershey 5—6. Rivier I, 21. Ellenkező véleményen Irk 46. Marton 4, 16, 32.

⁶ A jogi kényszer problémája nem azonos a jogi szankció problémájával. Kényszerszerű nemcsak a szankció gyakorolható, hanem a fentebb említett etikai és szociológiai tényezők is (Redslob, Problem 331). Ez utóbbi tényezők azok, melyek a Moór által jellemzett „közvetlen jogszabályok” hallgatólagos kényszerét biztosítják. [V. ö.: Moór, Bev. 182.]

Hogy a szankciók a mai jogrendszerekben a jogérvényesülés legáltalánosabb biztosítékát képezik, annak részben általános, részben különleges okai vannak. Általános oka az, hogy a szankció kétségtelen gyakorlati előnyben van a jogérvényesülés összes többi biztosítéka felett. A jutalom csak akkor kielégítő, ha a jogkövetés minden esetére vonatkozik, ekkor azonban a jog etikai funkciójával jut ellentétbe, amennyiben oly cselekedetet jutalmaz, melynek megtétele kötelesség. Az etikai és szociológiai jellegű biztosítékok pedig csakis megfelelő társadalmi és politikai viszonyok és helyzetek között érvényesülnek. A szankciók mai nélkülözhetetlenségének különleges történeti oka éppen abban rejlik, hogy a mai európai társadalmakban ezek a megfelelő viszonyok és helyzetek többnyire hiányoznak. A mai jogrendszerek nem támaszkodnak oly mértékben társadalmi hagyományokra, vallási, vagy társadalmi tekintélyen alapuló szervezetekre, hogy a hátrányos jogkövetkezmények kilátásbahelyezését, mint biztosítékot nélkülözni tudnák.

A *szankciók* nagy fontossága és általánossága következtében a tételesjog szankciói nagymértékben differenciálódtak és minden egyes jogterületre jellegzetes alakot öltöttek. A nemzetközi jog az a jogterület, amely ma még lekevesbé tudja igénybevenni a szankciók segítségét s ezen a jogterületen vesz fel a szankciók az általánostól legelütőbb alakjukat. Viszont erős tendencia érvényesül a szankciók fejlesztése irányában s a nemzetközi közvélemény felfogása szerint a nemzetközi jog csupán a szankciók rendszerének kiépítésével válhatik teljes értékű jogrendszerre.⁷ Kivételes, de központi helyzetükre jellegzetesen világít rá az a körülmény, hogy a nemzetközi jogi irodalomban sohasem a szankció meglétéről, mibenlétéről beszélnek, hanem mindig a szankció *kérdéséről*.

2. A szankciók helye a nemzetközi jogban.

A nemzetközi jogban a szankció: probléma. Problematikus maga a szankció léte: kétséges, hogy van-e egyáltalán szankciója a nemzetközi jognak. Fentiekben rámutattunk arra, hogy a szankciók megléte a nemzetközi jog *jogiságára* nézve

⁷ Irk 97.

döntő nem lehet: a szankciók kérdésében való állásfoglalásból nem következik állásfoglalás a nemzetközi jog jogiságának kérdésében. A szankciók meglétére vonatkozólag tehát nyugodtan felelhetjük azt, ami világosan következik a nemzetközi jog tárgyilagossága szemléletéből: *a nemzetközi jog ismer szankciókat, de nem minden nemzetközi jogszabálynak van szankciója.*⁸

A következő kérdés az, hogy a nemzetközi jog szankcióinak hézagossága nem szükségszerűen következik-e a nemzetközi jog strukturájából? Nem azt találjuk-e, hogy éppen a szankciót nélkülöző jogszabályok a legjellegzetesebb részei a nemzetközi jognak? Erre a kérdésre egyelőre csupán annyiban óhajtunk feleletet adni, hogy a nemzetközi jog u. n. alapelveit, melyek a nemzetközi jog belső, szerkezeti jellemvonásait sematikusán kifejezik, összevetjük a szankciók meglétének és fejlettségének kérdésével.

Első látásra semmi akadálya nincs annak, hogy a nemzetközi jog szabályai is a jogrend értelmében jogsértés esetére beálló hátrányos jogkövetkezményekkel bírnak. A nemzetközi jog első alapelve — mely szerint *alanyai* általában az államok — összefér a szankciók meglétével. Az állam ép úgy szenvedhet nemkövetés esetére szóló hátrányos jogkövetkezményeket, mint az egyesek. Természetesen lesznek oly szankció-fajok, melyek nem képzelhetők el közületekkel szemben és olyanok, melyek csakis közületekkel szemben tételezhetők fel.⁹

Az államok *egyenlőségének* elve már bizonyos nehézségeket okoz. A szankció végrehajtása ugyanis jogszervi funkció, a nemzetközi jog pedig az államokon, vagy azok bizonyos összeségén kívül más végrehajtó szerveket nem ismer.¹⁰

⁸ Dupuis 275.

⁹ A nemzetközi jognak általánosan elfogadott tétele, hogy államokat, mint jogi személyeket, büntetés nem érhet. V. ö.: Dumas 271—298. Kelsen, Unrecht 504—505, Laís 138—140. Strupp, Grundzüge 159, Theorie 78. Viszonylag igazat kell adnunk Struppnak, [Delikt 217—218], hogy az államok büntethetőség pusztán a tételesjog fejlődésének kérdése és — mint az angolszász jogrendszerben a jogi személyek büntethetősége mutatja — nem fogalmi lehetetlenség. Mindenesetre a nemzetközi jog mai szerkezete mellett sem nem célszerű, sem nem könnyen keresztülvihető.

¹⁰ V. ö.: Bardeleben 6—7. Grosch 83, 87.

Az államok egyenlőségéből az következik, hogy egyik állam sem lehet inkább jogszerv, mint a másik. A valóságban ezt a követelményt rég áttörte a nagyhatalmak szerepe, mely a Nemzetek Szövetsége Tanácsában tételesjogi alakot is öltött. Mindenesetre azonban az államok jogszervi működése mellett ki van zárva a szankcióknak oly differenciált szervezetű végrehajtása, amelyent állami jogból fakadó szemléletünk a szankciók végrehajtásától általában megkövetel.¹¹

A szankciók kérdéses volta a nemzetközi jog legfőbb alapelveiben, a *szuverenitás* elvében gyökerezik, mely tulajdonképpen magában foglalja az államok jogalanyiságának és egyenlőségének elvét. A nemzetközi jogban a jogalanyok, illetve az államok cselekvőségét jogilag nem korlátozza más, mint a *pacta sunt servanda* elve. Nem áll tehát, hogy „minden egyes államszerződés az állami szuverenitás egy részének feladását jelenti saját előnyért”.¹² A leghátrányosabb államszerződések s bennük a legsúlyosabb szankciók sem érintik az államok szuverenitását. A szuverenitás feladása akkor kezdődik, amikor egy állam előre kötelezőknek fogad el oly szabályokat, melyeknek tartalmát az elfogadó államon kívül álló tényezők (szervek) jogosultak megállapítani, vagyis az állam rajta kívül álló jogi tényezőket bianco-elfogadó lappal ruház fel. A nemzetközi jog számos intézménye a szuverenitás elvének sérelme nélkül is kifejlődhetik arra a fokra, melyet az egységes rendszer, a szabályozott eljárás, a bírói ellenőrzés, egyszóval „szerveknek munkamegosztásos működése” jellemeznek. Azonban az államok ellen irányuló hatékony szankciók egységes, végrehajtásban centralizált rendszere csakis a szuverenitás elvének részleges feladásával lehetséges, mert az államok elleni szankciók megállapítására és keresztülvitelére feltétlenül szükséges, hogy bizonyos szervek bianco-elfogadó lapot kapjanak: döntéseik, intézkedéseik az érdekelt államok beleegyezésére való tekintet nélkül kötelező erővel bírjanak. Kétségtelen, hogy a nemzetközi jogban a szuverenitásnak ilyen értelemben vett korlátozása is előfordul, főleg a páriszkörnyéki békeszerződésekben. (Jóvátételi bizottságok!) A szuverenitás elvének minden vonalon való feladása azonban alapjában változtatná meg a nem-

¹¹ Kelsen, Unrecht 607—608.

¹² Fried 108.

zetközi jog mai egész rendszerét. A nemzetközi jog alapelvei tehát nem teszik lehetetlenné, hogy a nemzetközi jog szankciókkal ellátott jog legyen, de kizárják, hogy ezek a szankciók az állami jog szankcióinak fejlettségi fokát elérjék. A nemzetközi jog szankciói első látásra is az állami jog szankcióihoz viszonyítva tartalmilag tagolatlanok és hatékonyságuk ingadozó. A következőkben vizsgálat alá kell vennünk, hogy a nemzetközi jog szankcióinak *fejletlensége* közelebről hol és hogyan nyilvánul meg és a nemzetközi jog mélyebb szerkezeti tulajdonságaival hogyan függ össze.

A legcélszerűbb tehát, ha előbb áttekintjük a nemzetközi jog *szokásjogilag* kialakult szankció-rendszerét, mely a nemzetközi jogközösség *egyetemes* jogát alkotja, azután vizsgálat alá vesszük az egyes szerződésekben, különösen a békeszerződésekben, a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányában és a többi, világháború utáni egyezményekben lefektetett *szerződéses* szankció-rendszert, mely a nemzetközi jogban *partikuláris* jog jellegével bír.

3. Az egyetemes nemzetközi szokásjog szankció-rendszere.

a) A szankciók felosztása.

A nemzetközi jog szankció-rendszerének alapépítményét ma is a világháború előtti, főleg szokásjogilag kialakult jogálapot képezi, melyre az új nemzetközi jogszabályok ráakodtak anélkül, hogy azt érvénytelené, vagy nélkülözhetővé tudták volna tenni.

A nemzetközi jog szankcióinak rendszeres tartalmi felosztása csaknem lehetetlen. A szokásos felosztásoknak legnagyobb hibája, hogy bennük a nemzetközi jog fennálló intézményei teljesen összekeverednek jogpolitikai követelményekkel. További nehézség az, hogy minden tartalmi felosztás természetesen a szankció módjából, eszközeiből indul ki, viszont a nemzetközi jogra épen az oly szankciók jellemzők, melyek tartalmilag konkretizálva nincsenek, illetve a konkrét lehetőségek végtelen sorát foglalják magukban (represszáliák, háború). A szokásos tartalmi felosztások tehát (egyházi, erkölcsi, polgári, büntető, gazdasági, katonai szankciók) részben tökéletlenek, mert tételesjogi és jogpolitikai szempontok keverednek bennük, rész-

ben céltalanok, mert ilyen módon a nemzetközi jogi szankciók rendszerét soha le nem zárhatjuk, sem át nem tekinthetjük.¹³ Még nagyobb nehézségek elé kerülünk, ha a szankciók helyét a nemzetközi jog összefüggő rendszerében keressük. A hagyományos rendszerekben teljesen szétszórva találjuk azokat a jogintézményeket, melyeket szankciókként foghatunk fel. Az államoknak jogsértésekért való jogi felelősségével kapcsolatban szokták tárgyalni a jogsértések jogi következményeképpen beálló *jóvátételi kötelezettséget* s ennek különböző fajait „jogsértéskövetkezmények”,¹⁴ ritkábban „szankciók”¹⁵ címén. A szankciók másik fontos csoportját a nemzetközi viszályok különböző elintézési módjaival kapcsolatban találjuk meg. A békés és kevésbé békés elintézési módok a hagyományos rendszerezésben egy összefüggő, folyton súlyosbodó sort képeznek, (egyezkedés, diplomáciai jószolgálatok és közvetítés, nemzetközi bizottság, döntőbíráskodás, retorzió, represszáliák, intervenció, háború)¹⁶ melyben *szankció-jellegű jogkövetkezmények* a nemzetközi jog és nemzetközi politika egyéb intézményeivel vegyesen foglalnak helyet. Végül a „nemzetközi szer-

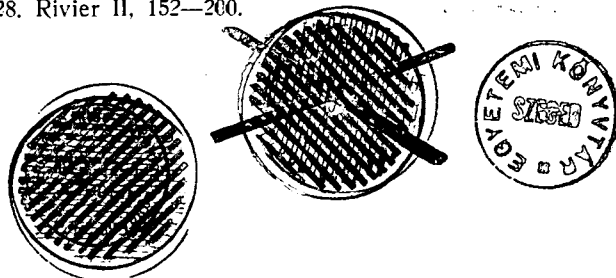
¹³ A szankciók között gyakran felsorolják a közvélemény nyomását, mint *erkölessi* szankciót, [Alcorta 44. Codsí-Gourban 66—69. Dumas 120—149. Eagleton, Government 73, 78. Rivier I, 22. Root 453.] valamint a dolgok természetes következményeit, mint *természetes* szankciót. [Alcorta 44. Funck-Sorel 7—9, 491—492. Heffter 3—4.] Rámutattunk arra, hogy a különféle irracionális erők és értékítéletek épúgy tényezői a jog hatékonyságának, mint az erőszak. Azonban nagymértékben zavaró, ha e tényezők jogintézményekben megtestesült formái: *a szankciók mellé* e jogon kívüli tényezőket magukat is, mint szankciókat állítjuk oda. A nemzetközi közvélemény nyomása a hatékony jóvátételi kötelezettségekben válik *szankcióvá*, a fizikai erőszak pedig a represszália és háború jogintézményeiben.

Más a helyzet az *egyházi jogi* szankcióknál, [interdictum, excommunicatio] melyek kétségtelenül jogi szankciók, jogkövetkezmények s csupán az újkor *nemzetközi* jogában veszítették el régi jelentőségüket. Amíg hatékonyan érvényesültek, addig az, hogy fizikai erőhatalom nem mindig állott rendelkezésükre, egyáltalán nem rontotta le szankció-jellegüket. V. ö.: a 25. jegyzettel.

¹⁴ Buxbaum 39—43. Liszt 287. Strupp, Delikt 208, Grundzüge 158. Theorie 77.

¹⁵ Liszt 287. Marton 39. Verdross 463.

¹⁶ Heffter 226—244. Hershey 320—348. Holtzendorff IV, 13—127. Liszt 405—445. Louter II, 101—212. Martens II, 452—476. Oppenheim II, 3—109. Peaslee 328. Rivier II, 152—200.

zódések“ fejezete alatt találjuk a nemzetközi jog. részleges, szerződésekben kialakult szankcióit, különösen az *előzetes biztosítékokat* a garanciaszerződéssel kapcsolatban.¹⁷ Csak ritkán találkozunk azzal a törekvéssel, mely a nemzetközi jog különféle szankcióit egymással is összekapcsolni igyekszik.¹⁸ Pedig minden eltérésük mellett is meg lehet találni a közöttük fennálló lényegbeli hasonlóságot. Ha a szankció jogintézmény és pedig hátrányos jogkövetkezményt tartalmazó jogintézmény, akkor ez a hátrányos jogkövetkezmény nem lehet más, mint a jogsértést elkövető jogi kötelelességeinek hátrányos növekedése és ezzel párhuzamosan más jogalanyok vele szemben való jogainak ugyancsak reá hátrányos megnövekedése. Az állami jogban általában jogoknak és kötelezettségeknek ez a szankción keresztül való hátrányos növekedése természetesen párhuzamos egymással. A nemzetközi jogban viszont megállapíthatjuk, hogy ez a párhuzamosság igen gyakran teljesen felbomlik, vagy legalább is egészen aránytalanul alakul. A nemzetközi jog szankcióinak egyik részénél a hangsúly sokkal inkább a kötelezettségek hátrányos növekedésén van s. a szembenálló jogosultságok igen kis mértékben konkretizáltak. Ilyen jellegűek a különböző *jóvátételi kötelezettségek*, mint szankciók. A nemzetközi jogi szankciók másik csoportjánál viszont a jogsértés elkövetőjét érő hátrányos jogkövetkezmény elsősorban a sértett jogosultságainak és jogi lehetőségeinek növekedése által valósul meg. Ilyenek a *megengedett önszegély* esetei: a represszália és a háború. Az *előzetes biztosítékok* különböző fajait nem az egyetemes nemzetközi jog, hanem a részleges, szerződésen alapuló nemzetközi jog fejezete alatt fogjuk tárgyalni.

b) A jóvátételi kötelezettség.

A jóvátételi kötelezettség a nemzetközi jogsértést elsődlegesen következő szankció. A legtöbb esetben, csak ha ezt ismétli a jogsértő állam, akkor kerül sor a sértett állam részéről erőszakos jogérvényesítési módokra. A jóvátételi kötelezettség többféleképpen valósulhat meg.

¹⁷ Bussmann 1—2. Despagnet 545. Quabbe 14—16. Jogkövetkezmény jellegüket tagadja Laís 125, 134.

¹⁸ Hatschek 403—405. Stowell 413—487. Teghze 143—144. Verdross 463—502. Wild 489—490.

... Abban az esetben, ha a jogsértés természete olyan, hogy az előbbeni állapot visszaállítható, akkor elsősorban az előbbeni állapot visszaállításának kötelezettsége jön tekintetbe.¹⁹

Kártérítés kötelezettsége akkor áll be, ha a jogsértés anyagilag felmérhető károsodással járt. Kelsen helyesen mutat rá arra, hogy a kár megállapítására vonatkozólag azért találunk az egyes szerzőknél annyi különböző álláspontot, mert tulajdonképpen erre vonatkozólag nincsen egyetemes nemzetközi jogszabály.²⁰ A legfőbb vitakérdés az, hogy a „lucrum cessans” és a „közvetett kár” tekintetbe veendő-e. Az a vélemény tekinthető uralkodónak, mely szerint a lucrum cessans számbeveendő, de a közvetett kár nem.²¹

Az eszmei, erkölcsi kártérítés kötelezettsége a nemzetközi jog területén nem szerepel oly terjedelemben, mint a magánjogban. Legfeljebb egyes alattvalókat ért eszmei kár megtérítésénél jön számba az ilyen kötelezettség.²² Államokat ért eszmei károk helyrehozatalára az elégtételadás kötelezettsége szolgál.²³ Valamely minimális összeg erkölcsi kártérítésként való megítélése voltaképpen ugyancsak egyik formája az elégtételadásnak.

Az *elégtételadás* kötelezettsége oly jogsértéseknél merül fel, melyek nem vagyoni értékűek. Az elégtételadás egyes módzatai fontosságuk sorrendjében: a sajnálkozás kifejezése, a bocsánatkérés, az ígéret hasonló jogsértések meg nem ismétlődésére, a vétkes állampolgárok, vagy államszervek megbüntetésére, pénzösszeg fizetése, mely, mint fentebb említettük, többnyire

¹⁹ Anzilotti 411. Laís 29. Strupp, Theorie 77.

²⁰ Kelsen, Unrecht 548.

²¹ Teghze szerint a lucrum cessans tekintetbe veendő, „bár a gyakorlat a nemzetközi jog általános tételének tekinti, hogy kártérítés csak közvetlen károkozásért igényelhető”. Laís csak a közvetett kár fogalmával dolgozik [39, 45, 54, 85.], és rámutat az elmélet és praxis teljes bizonytalanságára és ellentmondó voltára. Eagleton [Responsibility 197–202] a közvetett kár fogalmát zavarosnak és kiküszöbölendőnek tartja. A kérdést Anzilotti állásfoglalása világítja meg legjobban, [415–416] aki rámutat a hágai Állandó Nemzetközi Bíróság gyakorlatára, mely rendszeren akkor alapított meg közvetett kárt és utasította el ezen az alapon a kártérítési követelést, ha az eset konkrét körülményeinek s a kauzális összefüggésnek vizsgálata alapján a kártérítés megítélését nem találta megokoltnak.

²² Strupp, Delikt 213.

²³ Anzilotti 409.

kisösszegű és inkább az erkölcsi károkozás elismerése. Végül az ünnepélyes elégtételadás különböző fokú katonai és diplomáciai módjai. Az enyhébb módozatokat rendszeren a sértő állam ajánlja fel, a súlyosabbakat rendszeren a sértett követeli ki.

A jóvátételi kötelezettségekre vonatkozó ismeretes szabályok inkább általános logikai és gyakorlati követelmények, mint tételesjogi jogszabályok. Pl.: a jóvátétel nagysága és módja függ a vétkesség fokozatától, az okozott kár nagyságától, a jogsértő tényező kiemelkedő voltától, etc. E felsorolásokból rendszeren kihagyják a döntő momentumot; ugyanis a jóvátétel *módja* — de nem a jóvátételi kötelezettség maga — függ a két állam megegyezésétől.²⁴ A sértett fél jóvátételt követel, a sértő fél bizonyos fokú jóvátételre hajlandó s a két fél megegyezésének eredménye a jóvátétel módja és mértéke.

Fel kell vetnünk a kérdést, hogy mennyiben szankciók a jóvátételi kötelezettség fentebb felsorolt fajai? Ezeknek lényege ugyanis az, hogy valamely jogsértés következményeképpen, mint új, vagy kiterjedtebb jogi kötelezettségek jelennek meg, melyeknek teljesítője, így a szankció végrehajtója, maga a *sértő* állam. Ez utóbbi tekintetben különböznek a nemzetközi jog összes további szankcióitól, melyeknek végrehajtója a *sértett* állam. Kérdés, hogy megmaradunk-e a felvett szankciófogalom határai között, amikor új, vagy kiterjedtebb jogi kötelezettségek beállítását más jogszabályok szankciójául elfogadjuk? Kétségtelen, hogy ebben önmagában semmi elfogadhatatlan nincsen, csupán beidegzett állami jogi fogalmaink teszik szokatlanná. Minden szankció végeredményben nem más, mint jogsértést követő jogi helyzet és a szankció lényegéből nem következik, hogy az feltétlenül mások által végrehajtott erőszakalkalmazást tartalmazzon. Nem az a fontos, hogy az egymást biztosító jogszabályok sorában utolsóul *erőszakot elrendelő* jogszabály álljon, hanem az, hogy a legutolsó jogszabály — akár erőszakos szankcióval, akár anélkül, — feltétlenül *érvényesülő* szabály legyen. Ha valamely nemzetközi jogszabály erőszakot alkalmazó szankció nélkül is érvényesül, akkor nincs

²⁴ Anzilotti 410. Buxbaum 43. Strupp, Theorie 78. Verdross 463. A két szélső álláspontot képviselik Kelsen, [Unrecht 555] aki szerint a jóvátételi kötelezettség maga is csak szerződésen alapszik és Laës, aki szerint a jóvátétel módjának a megállapítása is a sértett állam egyoldalú joga [118].

akadályozza annak — sem az állami, sem a nemzetközi jogban — hogy az ilyen szabályt, illetve az általa létrehozott jogi helyzetet más jogszabály szankciójául elfogadjuk; pl. ha bizonyos jogsértések esetén egy állam sem kerülheti el, hogy a döntőbírói ítéletet végrehajtsa, vagy hogy sajnálkozásának kifejezést adjon, akkor a jóvátétel kötelezettsége teljes mértékben a sértett jogszabály szankciójának tekinthető. Ténykérdés, hogy a jóvátételi kötelezettség hány esetben lép fel ilyen kikerülhetetlenül: a nemzetközi gyakorlat azt mutatja, hogy igen gyakran lép fel hatékony szankcióként, azonban ugyancsak gyakran eredménytelenül.

A jóvátételi kötelezettség tehát akadály nélkül helyet foglalhat a nemzetközi jog szankcióinak rendszerében. A szankciók egyéb fajaitól megkülönböztető tulajdonságai abban foglalhatók össze, hogy a jóvátételi kötelezettség mindig egy előzetes jogsértést feltételez fel s mint e feltétel jogi következménye áll be, tehát tisztán jogintézmény. Az is kétségtelen, hogy a szankciók közül a jóvátétel fenti formái azok, melyek a helyes jog bármely szempontból felállítható követelményeit leginkább kielégítik. Az államok közötti döntőbíráskodás változatos formái főleg az ilyen kérdésekkel kapcsolatban fejlődtek ki. Viszont kétségtelen tény, hogy hatékonyságuk csekély és érvényesülésük gyakran válik bizonytalanná.²⁵

²⁵ Az itt leszögezett s a nemzetközi jogi irodalomban általános állásponttal szemben homlokegyenest ellenkező Kelsen állásfoglalása a nemzetközi jogsértésről és jogsértéskövetkezmenyről legutóbb megjelent munkájában. [Unrecht und Unrechtsfolge im Völkerrecht.] Kelsen szerint a jóvátételi kötelezettségek nem tekinthetők szankcióknak, illetve — az ő terminológiája szerint — jogsértéskövetkezmenyeknek, [Unrechtsfolge] hanem ezek u. n. pótköteleességek, [Ersatzpflicht] melyek a jogsértés és a valószínű jogsértéskövetkezmeny: a nemzetközi jogi kényszeraktus [repressália és háború] közé ékelődnek, hogy az utóbbiak alkalmazását elodázzák. Ez a beállítás szoros kapcsolatban van Kelsennek a jogtételről szóló elméletével, mely szerint a jogtétel hipotetikus ítélet, mely bizonyos előfeltételek beállása [a jogsértés] esetére kényszeraktus alkalmazását jelenti ki. A nemzetközi jogban ilyen kényszeraktus valóban csakis a repressália és a háború lehet. Ha azonban a jogtétel kelsen-i formuláját nem tartjuk a pozitív jog egyetlen lehetséges megjelenési alakjának, akkor jogsértéskövetkezmeny, azaz szankció alatt nem kell csupán erőszakos kényszeraktust értenünk. A jóvátételi kötelezettség — amennyiben érvényesülő jogszabály — lehet szankció, mely az általa szankcionált jogszabállyal szemben a jogkövetkezmenyt reprezentálja.

c) A represszáliák és a háború.

A szankciók következő csoportját az „a megengedett önszegély esetei” elnevezés alatt foglalhatjuk össze. Ezek a világháború előtti nemzetközi jog tipikus szankciói és közös jellemzőjük, hogy a *sértettől* indulnak ki, a sértett jogainak kiterjedését jelentik, tartalmilag nincsenek konkretizálva s alkalmazásuk nem kétoldalú megegyezéstől, hanem a sértett elhárításától függ. Megkülönböztetünk béke idején lehetséges és háborús szankciókat. Az előbbieket represszáliák neve alatt foglalhatnánk össze; ha azonban tekintetbe vesszük, hogy vannak háborús represszáliák is, akkor legcélszerűbbnek látszik mindazt represszáliának tekinteni, ami nem esik a szorosan vett háború fogalma alá.²⁶

A *represszáliák* különböző megjelenési formái: a retorzió, a szoros értelemben vett represszáliák, végül egyes, tartalmilag konkretizált, differenciálódott represszáliák. (Hajózár, békés tengerzár.)

A *retorzió* formailag jogszerű, de nem méltányos cselekedetnek visszatörése hasonlóképpen formailag jogszerű, de nem méltányos cselekedettel. Ebben az értelemben nem egészen felel meg a szankcióról adott általános definíciónak, mert nem jogsértésen alapul, azonban figyelembe kell vennünk, hogy tisztán formai jogszerűségről van szó s a szóbanforgó formailag jogszerű cselekedet mindig ellenkezik a nemzetközi jogi „bona fides”-szel. Ép ezért nem elég a retorziót, mint érdeksértést követő érdeksértést,²⁷ vagy mint a nemzetközi udvariassági szabályok megsértésének szankcióját meghatározni,²⁸ mert ily módon nevezhető ugyan retorziónak, de még nem jogi szankció. A retorzió egyéb tekintetben is a megengedett önszegély eseteit tartalmazó szankciók jellegzetes vonásait viseli magán s a represszália enyhébb fájának tekinthető. Pozitív tartalma már talionális jellegénél fogva sem lehet meghatározva. Főleg gazdasági jellegű szabályozások súlyosbítása és

²⁶ Strisower 7.

²⁷ Bardeleben 11—12. Ugyancsak nem áll, hogy a retorzió feltétlenül a jogsértéshez hasonló cselekmény. V. ö.: Dumas 172—173.

²⁸ Oppenheim II, 81. Teghze 560. A kereskedelmi háborúk, a nemzetközi, a magán-, a büntető- és a közigazgatási jog körébe tartozó méltánytalan intézkedések mind retorziókat vonhatnak maguk után!

privilegiumok megvonása szerepelnek retorzióként.²⁹ Teljesen a sértett állam dönti el, hogy alkalmaz-e retorziót s hogy retorzióképen ugyanilyen, hasonló, vagy tetszés szerinti más eljárással él-e.

A *represszália* jogsértő cselekménynek oly cselekménnyel való viszonzása, mely maga is jogsértés tényálladékat képezi. A nemzetközi jog legtipikusabb szankciója és összes szankcióinak öse. Tartalmilag épúgy nincs meghatározva, mint a retorzió: bizonyos gyakoribb esetek (állampolgárok kiutasítása, vagyonuk elkobzása, kereskedelmi, diplomáciai érintkezés megszakítása, terület megszállása, sőt katonai akciók,³⁰ stb.) megállapíthatók; de minden erre vonatkozó felsorolás szükségképen tökéletlen, mert nincs oly nemzetközi jogsértő cselekmény, mely bizonyos feltételek mellett represszáliaképpen ne szerepelhetne. A represszáliák módja, határai és szabályaik tényleges jogilag alig vannak szabályozva: alkalmazásuk és milyenségük a sértett állam elhatározásától függ. A represszáliák végrehajtásánál mindenestre fennáll a nemzetközi jog általános elveinek korlátja. Kezd általánossá lenni a jogsértés és represszália arányosságának elve,³¹ de találkozunk még az ellenkező állásponttal is.³² Különbséget szoktak tenni *pozitív* (cselekvésben álló) és *negatív* (mulasztásban álló) represszáliák között,³³ de ez a különbségtétel jelentőség nélküli.³⁴ Különbséget tehetünk *békében* és *háborúban* alkalmazott represszáliák között. E megkülönböztetés ellentmondásnak látszik, hiszen a háború maga is általános és minden vonatkozásra kiterjedő represszáliának tekinthető. Mi-

²⁹ Fauchille 687.

³⁰ McNair [38] szerint a represszália címén indított katonai akció háborúvá lesz, — és pedig visszaható erővel — ha azt a másik állam háborúnak tekinti és arra, mint háborúra reagál. A nemzetközi közélet valóban hajlamos az ilyen értelmezésre, ez azonban a háború fogalmának az elformalizálását jelenti és azzal a veszéllyel fenyeget, hogy államok represszália címen háborút folytathatnak, melyet nem tekintenek háborúnak s így bizonyos jogszabályokat kijátszhatnak.

³¹ Brière 277; Despagnet 594; Hershey 344; Oppenheim II, 89; Verdross 492.

³² Kelsen, Unrecht 573; Schumann 53; Strupp, Delikt 192; Grundzüge 165.

³³ Despagnet 592; Holtzendorff IV, 85; Louter II, 200; Oppenheim II, 89; Rivier II, 192.

³⁴ Fauchille I-[3] 689—690; Hershey 344; Martens II, 470.

vel azonban a háborúnak is kialakultak a jogszabályai, ezeknek megsértése vonhat maga után külön háborús represszáliákat, melyek természetesen a békés represszáliáktól tartalmilag eltérnek.

A represszália meghatározásához hozzáteendő legfontosabb momentum az, hogy a represszáliaként alkalmazott jogsértő cselekmény ezáltal megszűnik jogellenes lenni és átminősül jogalkalmazássá, jogérvényesítéssé. Az állami jogban is vannak oly cselekmények, melyek bizonyos körülmények között jogsértések, bizonyos körülmények között szankciók, azonban az állami jogban gyilkosság és kivégzés, személyes szabadság veszélyeztetése és szabadságvesztéssel járó büntetés végrehajtása tartalmukban és tényálladékuikban határozottan elkülönülnek egymástól. Igaz, hogy jogsértés és represszália között is megvan ez a tényálladáki különbség: a represszália feltétele mindig egy előzetes jogsértés. Ezzel a megállapítással azonban represszália és jogsértés éles elhatárolása nem történt meg,³⁵ ami világosan kitűnik abból a helyzetből; hogy a represszália eltűrése nem kötelesség³⁶ s represszáliára lehet jogszerűen ellenrepresszáliával felelni.³⁷ A represszáliával megtámadott állam jogszerű megítélése szerint tehát a represszália egyben jogsértés is, mert hiszen előfeltételül szolgálhat egy újabb represszáliának.³⁸

³⁵ Brière 275. Dupuis 276. Eagleton, Government 67.

³⁶ Hatschek 405. Heilborn 352. Holland 132. Strupp, Delikt 185.

³⁷ Kelsen, Unrecht 575. Liszt 440. Wille 163. Némelyek szerint, bár túrési kötelezettség nincs, az ellenrepresszália még sem megengedett, [Hatschek 407. Holland 132. Strupp, Delikt 192, Theorie 80.] ami nem elfogadhatatlan, de erőszakos konstrukció, mert ebben az esetben a represszáliával szemben tanúsított ellenállás nem jogsértés és nem is szankció, hanem megengedett cselekmény, melynek a represszáliától való elválasztása a nemzetközi jogi praxisban alig lenne lehetséges. Ugyancsak tagadja az ellenrepresszália jogosultságát Bardeleben [141] és Schumann, [44—45] míg Verdross szerint csak az aránytalan represszáliát lehet viszonozni, [492—493] de ezt a konstrukciót már az is nehezíti, hogy a represszália arányosságának elve még nem kétségtelen nemzetközi jogelv.

³⁸ Kelsen érvelése, [Unrecht 576—577] mellyel a represszália tiszta jogérvényesítési jellegét igyekszik fenntartani, ezt a tényt figyelmen kívül hagyja. Teljesen helyt áll az az állítása, mely szerint valamely szankció jogérvényesítési jellegéhez nem tartozik hozzá, hogy annak eltűrése jogi kötelezettség s ez a helyzet a represszáliáknál is. Hozzátehetjük, hogy az állami jog sem teszi okvelelül kötelességgé a szankció eltűrését. A

A represszália két speciális és tartalmilag is szabályozott esetének tekinthető a *hajózár*³⁹ (embargo) és a *békés tengerzár*⁴⁰ (blokád). Bizonyos kiemelkedést jelentenek a retorzió és represszália „talionalis” alapelveivel szemben és a háború utáni tökéletesebb, tartalmilag is szabályozott szankciók első megjelenéseinek tekinthetők.

A *hajózár* a sértő állam hajóinak zár alá vételét jelenti a sértett állam kikötőiben. Speciális kifejlődése annak tulajdonítható, hogy egyrészt végrehajtása aránylag nem nehéz, viszont érzékenyen érinti a semlegesek érdekeit s ez a körülmény tette szükségessé részletes szabályozását.

A *békés tengerzár* valamely állam tengerpartjának az elzárása. Általában háborús rendszabály, de a XIX. század vége óta szerepelt békében is, mint beavatkozás, vagy represszália. Szabályai a háborúhoz közelednek. A nemzetközi irodalomban, de a nemzetközi szokásjogban is elfogadott szabály szerint fő kellékei, hogy kinyilvánított, bejelentett és hatékony legyen és ne érintse a semlegesek hajóit. A lefoglalt hajók rakománya a tengerzár megszűntével visszaadandó.⁴¹ Vita tárgya, hogy a békés tengerzár beavatkozás-e, vagy represszália?⁴² A vita teljesen meddő, mert a két fogalom nem ellentétes: a békés tengerzár oly intézkedés, mely természeténél fogva beavatkozás; amennyiben represszáliaképpen szerepel, a jogos beavatkozás körébe esik.⁴³

A represszáliákkal kapcsolatban néha külön sorolják fel

---

represszália tiszta *jogérvényesítés* mivoltát azonban nem az teszi kétséssé, hogy eltűrése nem kötelező, hanem az, hogy maga is represszália előfeltétele lehet s a neki való ellenállás represszáliának minősülhet, holott minden represszália előfeltétele egy előzetes jogsértés. Kelsen szerint a jogsértés nem tagadása a jognak; csupán feltétele a szankciónak, [488.] tehát a represszália lehet jogsértés és jogérvényesítés egyszerre. Ily módon azonban Kelsen ellentétbe kerül avval a tétellel, mely szerint a jogrend „kényszerrend” jellege épen abban áll, hogy benne a kényszeraktus monopolizálva van, azaz minden kényszeraktus vagy szankció, vagy jogsértés. [583.]

³⁹ Liszt 440. Louter II, 205. Oppenheim II, 89. Rivier II, 195.

⁴⁰ Brière 272. Eagleton, Government 68. Fauchille I [3] 695. Hatschek 408. Schumann 61—62. Strupp, Grundzüge 165.

⁴¹ Bardeleben 18.

⁴² Holland 131—138. Liszt 444. Louter II, 207 szerint beavatkozás.

⁴³ McNair 35.

a beavatkozást⁴⁴ és a diplomáciai viszony megszakítását,⁴⁵ mint szankciókat. Valójában mindkét eljárás a represszáliák körébe esik. (A beavatkozás annyiban, amennyiben egyáltalán jogsértés következménye.)

A nemzetközi szankciók leghatékonyabbika, az „ultima ratio regum”: a háború. A háború államok közötti fegyveres küzdelemmel⁴⁶ együttjáró elvben korlátlan érdeksértés,⁴⁷ mellyel kapcsolatban a nemzetközi jogszabályok nagyrésztének hatálya felfüggesztetik. A háború tehát nem jelent új, vagy más jogrendet: a háború jogának szabályai, tilalmai a béke jogában épúgy érvényesek, illetve még inkább, csupán a béke jogának egyes szabályai vesztek el hatályukat háború idején. Minthogy végeredményben a represszália különböző fajtái is ugyanezt jelentik a jogszabályok kisebb körére, kétségtelen, hogy represszália és háború között a különbség fokozati. Azonban az eddigi nemzetközi gyakorlat figyelembevételével megállapítható, hogy háborúról általában ott lehet kétségtelenül beszélni, ahol a fegyveres küzdelem megindításával együtt a diplomáciai kapcsolat is megszakad.⁴⁸ Ez azonban nem annyira kritériuma, mint inkább egyik objektíve könnyen megállapítható tünete a háborúnak.

A háborúval kapcsolatban fellépnek elsősorban az ellen-represszália összes problémái, mivel a háború háborúval épúgy jogszerűen viszonyozható, mint a represszália represszáliával. A további problémák forrása az, hogy az egyetemes nemzetközi jog szerint nemcsak háborút lehet háborúval viszonyozni, hanem az államokat megilleti a „ius belli“, (ius ad bellum) a háború-indítás joga, (eltekintve a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya és a Kellogg-paktum által vállalt részleges nemzetközi jogi kötelezettségektől,) függetlenül attól, hogy történt-e jogsértés a másik fél részéről.⁴⁹ Vannak definíciók, melyek hangsúlyozzák, hogy a háború jogérvényesítés,⁵⁰ e

⁴⁴ Buxbaum 46. Heilborn, System 353, 367. Hershey 347. Liszt 441. Oppenheim II. 98.

⁴⁵ Fauchille I (3) 712. Peaslee 328. Stowell 469—471

⁴⁶ Fauchille II, 1—2.

⁴⁷ Kelsen, Unrecht 585. Strisower 7—8.

⁴⁸ Kelsen, Unrecht 590—591.

⁴⁹ Rettich 290.

⁵⁰ Strisower 43.

meghatározások alapján azonban nem lehetne háborúnak tekinteni a *nem* jogsértésen, hanem korlátlan *ius belli*-n alapuló háborút, amely pedig mégis csak az. A szankciók sorában a háború tényleg csak mint jogérvényesítés foglalhat helyet, ebből azonban nem következik, hogy minden háború jogérvényesítés.⁵¹ A háborúnak minden esetben van valami jogilag minősülő alapja és számos esetben jelenik meg jogérvényesítésként, szankcióként. Azonban a háború a legritkábban *csak* jogérvényesítés, *csak* szankció, viszont igen gyakran egyáltalán nem az!

A korlátlan *ius belli* elve következtében a nemzetközi

⁵¹ Kelsen idézett munkájában [579 sköv.] a jogtételetről szóló elméletét érdekes módon alkalmazza a háború jogi minősítésénél. A kelsen jogtételeformula értelmében a jogi kényszeraktus vagy jogsértés, vagy jogsértéskövetkezmény, de ezenkívül más nem lehet: azaz a jogsértés, mint előfeltétel beállta nélkül a kényszeraktus nem lehet megengedett cselekmény. Mivel pedig a háború, mint a nemzetközi jog szankciója, az *egyetemes* nemzetközi jog értelmében nem képez deliktumot, ennél fogva Kelsen szerint csakis jogsértéskövetkezmény, csakis szankció, mert a fentiek értelmében, ha nem *csak* szankció, akkor egyáltalán nem is szankció. Ép ezért Kelsen azt az etikai követelményt, hogy a háború csupán valamely jogsértés jogszerű szankciója legyen, [Rutgers 11] átminősíti logikai szükségyszerűséggé: a háború *szükségképen* valamely jogsértés jogszerű szankciója, tehát minden háború jogos, már t. i. logikailag. Így jut el Kelsen a maga legdogmatikusabb pozitívizmusán keresztül egy logikai természetjoghhoz [V. ö. Horváth, Természetjog. 18—24.] s a *bellum iustum* tanához, mely „már a legrégibb nemzetközi jogászok [értsd: természetjogászok!] által képviselt elmélet, amelyet „az utolsó század német és olasz jogi írói“ [értsd: pozitivisták!] némileg megingattak. Hivatkozik Kelsen arra, hogy a legújabb történelem háborúiban a háború-indítást majdnem kivétel nélkül megelőző jogsértésekre alapították; ez is bizonyítja, hogy valamely fiktív, vagy nem fiktív jogsértés a háború előfeltétele. [Ez az érv nem áll meg. Az újkori történelem nem egy példát ismer, ahol a háború alapjául nem jogsértés volt megjelölve, hanem a háborút indító fél egyszerűen kinyilvánította politikai célkitűzéseit. Így a világháború idején Románia hadüzenetében. l. Bardelebennél. 36.]

Természetesen a kelsen jogtétel-formula elvetésével erre a logikai konstrukcióra nincs szükség. Ha a szankciót nem korlátozzuk az erőszakalkalmazást tartalmazó kényszeraktusra, akkor nincs akadálya annak, hogy a szankciókat kitevő cselekmények adott esetben közönséges, megengedett cselekményeknek ne minősüljenek. Ez az erőszakalkalmazást jelentő szankcióknál, így különösen a háborúnál mindenesetre az állami joggal összehasonlítva szokatlan lesz és jogpolitikailag elvetendő, azonban nem lesz joglogikai lehetetlenség.

jogban a háború vagy szankció, azaz egy jogsértés következménye, vagy egyszerű megengedett cselekmény, mely meghatározott formához van kötve. Hogy mikor mi, az teljesen ingadozó.⁵² Oly háború, mely pusztán jogsértés alapján indul meg, igen ritka. Gyakran történik hivatkozás megelőző jogsértésekre olyankor, mikor a háború valódi oka politikai, gazdasági, hatalmi célkitűzésekben rejlik. Azonban leggyakrabban egyszerre történik hivatkozás jogsértésekre és politikai célkitűzésekre, mint a háborúindítás alapjaira.⁵³ Számunkra ebben a vonatkozásban nem az a lényeges, hogy a háborúindítás történhet politikai okokból is, vagy a valódi okok elhallgatásával is, mert a „ius belli” következtében a háborúindítás oka jogilag nem minősül. A szankciók rendszerezése szempontjából az a fontos, hogy a háború, sem mint jogintézmény, sem mint konkrét esemény, jogilag nem minősül egységesen: részben szankció, részben nem az. Hogy egy cselekmény, amely megfelelő körülmények között szankcióként szerepel, egyben minden különösebb nehézség nélkül bármely jogalany számára megengedett is legyen, ez az állapot jogilag ugyan nem lehetetlenség, de az állami jogban teljesen ismeretlen és jogpolitikailag elvetendő. Látni fogjuk, hogy a világháború utáni nemzetközi jogpolitika célja valóban az volt, hogy — a védelmi háborútól eltekintve — a háborúindításnak egyetlen jogszerű formája maradjon fenn: a tiszta *szankcióháború*, mely semmi egyéb, csak szankció és pedig a leghatékonyabb szankció. A jelenlegi tényleges helyzet szerint azonban a háború akkor a leghatékonyabb, mikor legkevésbé jogérvényesítés, mikor leginkább jogonkívüli okokon alapuló erőszakalkalmazást képvisel. Éppen ezért igen gyakran találkozunk olyan állásponttal, mely a háborút nem tekinti szankciónak.⁵⁴ Azonban a szankcióháborúnak a világháború után létrejött intézménye világosan mutatja, hogy a háború is lehet szankció. Tulajdon-

⁵² Eagleton, Government. 68. Strisower 15—18.

⁵³ Strisower 22—24.

⁵⁴ Eagleton, Government 69. Fauchille I (1) 18—19. Heilborn, Grundbegriffe 24. Grosch álláspontja szerint a háború nem jogeszköz, hanem csak jogvédelmi eszköz s mint ilyen nem jogi fogalom. (55, 83 sköv.) Ez az álláspont ebben a formában el nem fogadható, azonban jellegzetesen rámutat arra, hogy a háború, mint jogi fogalom, a benne rejlő túlnyomó jogonkívüli elemek miatt milyen nehezen ragadható meg.

képen tehát minden háború annyira szankció, amennyire a tiszta szankcióháborúhoz közeledik.

d) *A szankciók rendszerének egysége.*

A nemzetközi jog szankcióinak rendszerében a jóvátételi kötelezettségek meglehetősen élesen elválnak a megengedett önszegélyt tartalmazó cselekményektől. A kétféle szankció közötti hézag szinte áthidalhatatlannak látszik. Éppen ezért felmerültek oly nézetek, melyek vagy az egyik, vagy a másik szankció-csoportot tekintik a nemzetközi jog valódi szankciójának. Az egyik rendszerezés értelmében a jóvátételi kötelezettségek a nemzetközi jog egyedüli és igazi szankciói s a megengedett önszegély jogérvényesítési eszközei csupán azt célozzák, hogy az igazi szankció általuk nyerjen megállapítást és segítségükkel érvényesüljön. (V. ö.: Oppenheim I, 298—300, Schuman 12.) A másik konstrukció szerint ép ellenkezőleg a megengedett önszegély jogérvényesítési eszközei az egyedüli és valódi szankciók s a jóvátételi kötelezettségek csupán azt célozzák, hogy a szankciók alkalmazására ne kerüljön sor: a háború után megállapított jóvátétel pedig már kívülesik a szankciókon, mert új jogalkotás eredménye. Ezt az álláspontot képviseli Hans Kelsen (V. ö.: 25. jegyzet).

Mindkét felfogás tetszetős, mert zártnak és egységesnek látszik, azonban éppen ebben áll gyengeségük, mert a nemzetközi jog szankcióira az jellemző, hogy rendszerük nem zárt és nem egységes. Mind a két konstrukció tulajdonképpen ugyanazt célozza: elméletileg helyreállítani a nemzetközi jog szankcióinak rendszerében jogok és köteleességek egységét, összefüggését és kölcsönösségét. Ezt az elméleti törekvést azonban a tételesjog nem igazolja. A nemzetközi jogban vannak helyzetek, ahol a jóvátételi kötelezettség az egyetlen és esetleg tökéletesen hatékony szankció (V. ö.: 13. és 25. jegyzet) s az egyetemes nemzetközi jogban nincs oly jogszabály, mely bizonyos esetekre garántálná a represszália és a háború megjelenését. Máskor viszont a jóvátételi kötelezettség teljes kikapcsolásával azonnal represszália és háború következik.

Valójában a nemzetközi jogi szankció két faja között az ellentét nem átmenet nélkül való. A legsúlyosabb és leghatékonyabb kártérítési kötelezettségek az előzetes biztosítékadás-

sal kapcsolatban állanak elő, (l. 4. fejezet) amely már a represszáliához áll közel. Ha a nemzetközi jog szankcióit ebben az értelemben egymás mellé sorakoztatjuk, akkor oly sort kapunk, melyet a hatékonyság növekedése s a jogérvényesítési jelleg csökkenése jellemez. Legkezdetén találjuk a *jóvátételi kötelezettséget* tartalmazó szankciókat, melyek mindig jogérvényesítést jelentenek, tiszta jogintézményjellegüket az is kiemeli, hogy módjukat és mértéküket a két érdekelt fél egyező akarata, tehát a „nemzetközi jogalkotó“ akarata szabja meg; a *megengedett önszegély* esetei már a sértettnek egyoldali cselekményei: a *represszália* ugyan még jogérvényesítés jellegű, de ugyanakkor tulajdonképpen nem más, mint a jogi felelősségtől mentesült jogellenes cselekmény, mely a pusztá jogsértésektől élesen el nem határolható; végül eljutunk a *háborúhoz*, mely hasonló jellegű, mint a represszália, de sokkal ritkábban szankció, azaz jogérvényesítés s a közönséges megengedett cselekményekkel is összefolyik, viszont — amennyiben szankció — a leghatékonyabb.

A nemzetközi jog szankciórendszerének jellegzetességét abban foglalhatjuk össze, hogy *a nemzetközi jog szankciói minél hatékonyabbak, annál inkább elveszítik jogérvényesítés jellegüket*; minél inkább érvényesülő jogszabályok, annál inkább keverednek jogonkívüli (hatalmi, politikai) motívumokkal. Hatékonyságuk legnagyobb fokát a háborúban érik el, melyről konkrét esetben igen nehéz eldönteni hogy egyáltalán szankció-e.

A világháborút követő békeszerződések, majd a Nemzetek Szövetségének alapokmánya s egyes ezt továbbépítő szerződések jelentős novumokat hoztak a részleges nemzetközi jog szankcióinak rendszerébe. Az egyetemes nemzetközi jogban azonban ma is a fentiekben vázolt jogállapot van érvényben s a részleges nemzetközi jognak is ez képezi az alapépítményét.

4. A szerződéses nemzetközi jog szankciói.

Mielőtt azt a döntő fordulatot vázolnánk, mely a Nemzetek Szövetségének megalakulásával a szankciók kérdésében beállott, vizsgálat tárgyává kell tennünk egyes szerződések, különösen a páris környéki békeszerződések szankcióit, melyek a szankciók kérdésében beállott változás átmeneti pontját képezik.

Az egyetemes nemzetközi szokásjog szankcióinak fejletlenségével kapcsolatos jogfejlődési és jogpolitikai kérdések középpontjában a represszáliák kérdése áll. Egy hatékonyabb nemzetközi jogrendben ugyanis a jóvátételi kötelezettség szorosabban kapcsolódnék a hatékony represszáliához, másfelől a háború a represszáliákhoz hasonló tulajdonságokat venne fel. A nemzetközi szokásjog represszáliáinak pedig két alapvető hiányuk van: nincsenek tartalmilag konkretizálva, mert sem előfeltételeik, sem alkalmazásuk nincs meghatározva és nem válnak el a jogsértésektől, mert a nekik való ellenállás, az ellenrepresszália megengedett. Vizsgálunk kell tehát, hogy a szerződésekben lefektetett nemzetközi jog mennyiben korrigálta az egyetemes nemzetközi szokásjog hiányait.

A szoros értelemben vett represszáliákra vonatkozólag két alig említett, a múlt század elejéről való szerződés tartalmaz rendelkezést.⁵⁵ Ezek kimondják, hogy az egyik fél részéről való jogsértés esetén a másik fél represszáliákkal élhet; e rendelkezés értelmében az ilyen represszália jogszerűségéhez kétség nem férven, vele szemben az ellenrepresszália nem megengedett. Természetesen ennek az időben izolált és deklaratív jellegű rendelkezésnek jogfejlődési értéke igen csekély.

Sokkal nagyobb jelentőségük van azoknak az *előzetes biztosítékoknak*, amelyek nemzetközi szerződések hatékonyságának fokozása céljából régtől fogva szokásosak voltak. Közülük egyesek elavultak, (eskü, tuszok, elzálogosítás) mások a modern nemzetközi jogban fejlődtek ki. (jövedelmek lekötése, területmegszállás, garanciaszerződés). Az előzetes biztosítékok annyiban jelentenek szankciókat, amennyiben jogsértést követő jogkövetkezményeket tartalmaznak. Az egyetemes nemzetközi jog szankciói közül a represszáliákhoz állanak legközelebb, de nem nevezhetők represszáliáknak, mert előfeltételeik, tartalmuk és végrehajtásuk szabályozott és mindkét fél közreműködésével lesznek hatékonyak.

Az előzetes biztosítékokat mint szankciókat, amennyiben valóban hatékonyak, a jogi helyzetek nagyfokú egyenlőtlensége

⁵⁵ Holland 133. Holtzendorff IV, 96. A szerződések Szardínia és Tunisz (1816), valamint Orosz- és Törökország között jöttek létre. (1829) Bármilyen csekély fejlődést jelentsenek, mégis jellemző, hogy az európai államközösség első nagybbszabású békeszervező időszakában (1814–1829) keletkeztek.

és a kölcsönösség hiánya jellemzik. Oly szerződésekben szoktak szerepelni, melyeket nagyhatalmak kötnek általuk legyőzött, vagy hegemoniájuk alá, illetve érdekkörükbe tartozó államokkal. Csak kis, vagy legyőzött államok fogadják el túlhatalmas államokkal szemben jövedelmeik lekötését, vagy területeik megszállását szankcióként.

Jelentős nóvumot hoztak a szankciók kérdésében a *paris-környéki békeszerződések* jóvátételi rendelkezéseinek szankciói, melyeket a versaili békeszerződés VIII. része II. függelékének 17. és 18. §§-ai, a saint-germaini békeszerződés VIII. része II. függelékének 17. és 18. §§-ai, a trianoni békeszerződés VIII. része II. függelékének 17. és 18. §§-ai tartalmazzák. Ezek megállapítják, hogy milyen jogsértések, illetve nemteljesítések esetén következnek be a szankciók. Meghatározzák hogy a nemteljesítés fennforgását milyen külön szerv állapítja meg: a *Jóvátételi Bizottság*. Végül taxatív felsorolják az alkalmazható szankciókat. Ezek: *elhárító intézkedések* (actes de prohibition, pl. belső vám) *gazdasági és pénzügyi represszáliák* és általában „*más ilyen intézkedések*“, (telles autres mesures) melyeket a kormányok szükségeseknek fognak találni s amelyeket Németország (Ausztria, Magyarország) nem fog ellenes cselekedeteknek tekinteni.

Ha ezeket a szankciókat a szankciók eddig tárgyalt rendszerében el akarjuk helyezni, akkor azok — az előzetes biztosítékokkal kapcsolatban általunk tett fenntartásokkal — a represszália kategóriájába illenek bele. Első látására is világos, hogy ez már valami más, mint a háború előtti nemzetközi jog körülményektől, a jogsértéstől alig elválasztható represszáliarendszere s nagy lépést jelent a represszáliarendszer konkretizálása útján. A szankciók meghatározása és végrehajtása itt már külön szerv és pedig nemzetközi jogi jellegű szerv hatáskörébe tartozik. Nem szabad azonban a Jóvátételi Bizottság nemzetközi jogszervi mivoltát félreértenünk: a Jóvátételi Bizottság több állam szerve, nemzetközi szerv, de nem a nemzetközi jogközösség szerve. Igaz, hogy a Szövetségi és Társult Főhatalmak (a Jóvátételi Bizottság kizárólag az ő képviselőiből alakult) egyideig elhatározó szerepet játszottak a nemzetközi jogalkotásban, ez a szerepük azonban a békeszerződések után — amely időre a Jóvátételi Bizottság működése esik — teljesen megszűnt.

A békeszerződések szankciórendszerében lényegesebb fejlődést jelent a szankciók taxatív felsorolása, azonban ennek értékét lerontja a felsorolás utolsó kitétele: „és más ilyen intézkedések, melyeket az érdekelt kormányok szükségeseknek fognak találni”.⁵⁶ Ezt a formulát akár „etcetera-klauzulának” is elnevezhetnénk: ez az a kátyú, amelyben oly sok nemzetközi jogszabály világossága, határozottsága és jogfejlődési értéke megfeneklik. De ha az érem másik oldalát nézzük, ez az a híd, mely az ellentétes álláspontok hézagait betölti és nagyon sok nemzetközi jogszabály létre sem jöhetne ilyen kompromisszum nélkül.

A szankciók taxatív felsorolása igen jelentős abból a szempontból, hogy ezáltal válik a represszália először irottjogi intézménnyé; itt nyer először megállapítást hogy egy meghatározott jogi kötelezettség megsértésekor milyen tartalmú szankciók kerülnek alkalmazásra. A békeszerződések szankciói ebben a vonatkozásban jutnak közelebb a világháború utáni szankcióproblémához, ahol szintén egy meghatározott jogsértés: a háború esetére megállapítandó meghatározott szankció kérdése áll a középpontban.

A békeszerződések szankcióinál azonban a legjelentősebb elvi változás nem a nemzetközi végrehajtószerv, nem a taxatív felsorolás, nem a szankciók szerződésbefoglalása, hanem az a hozzátétel, mely szerint „mindezeket az intézkedéseket Németország (Ausztria, Magyarország) nem fogja ellenséges cselekedeteknek tekinteni”. Az általános nemzetközi jog azon elve, mely szerint minden represszália jogszerűen viszonzozható represszáliával, itt áttörést szenved.⁵⁷ Az ebben a tételben meg-

⁵⁶ A francia szöveg ezenfelül grammatikailag is kétértelműen van fogalmazva. („telles autres mesures”) A francia kormány az angol kormánnyal *ellentétben* úgy értelmezte az utolsó kifejezést, hogy: „más *olyan* intézkedések, melyeket a kormányok szükségeseknek fognak látni.” Erre alapították azután a Ruhr-vidék megszállását, mely nem tekinthető az elhárító intézkedésekkel, a pénzügyi és gazdasági represszáliákkal *egyjellegű* („más *ilyen*”) intézkedésnek, ellenben kétségtelenül „*olyan*” intézkedés, melyet egyes érdekelt kormányok szükségeseknek találtak.

⁵⁷ Éppen ezért elfogadhatatlan Wille érvelése, (163) mely a békeszerződés e speciális rendelkezésével szemben a represszália viszonzozhatóságának általános nemzetközi jogi elvére hivatkozik. Ennél még általánosabb jogi elv az, mely szerint „lex specialis derogat generali!”

nyilvánuló törekvés igyekszik a szankciót minél inkább jog-
érvényesítéssé tenni s így hozni közelebb az állami jog szank-
cióihoz, melyek sokkal élesebben elválnak a velük azonos cse-
lekvési tartalommal bíró jogsértésektől. (Gyilkosság—kivégzés).

Ha az előzetes biztosítékokat és a békeszerződések szank-
cióit az egyetemes nemzetközi jog szempontjából nézzük és
felvetjük a kérdést: remélhető-e, hogy minden állam egymás-
sal szemben ilyen, szerződésileg leszögezett, konkrétan felsor-
olt és ellenrepresszáliát kizáró szankciókat vállaljon magára,
akkor rá kell jönnünk, hogy ilyen szankciók elvállalása csakis
a Szövetséges és Társult Főhatalmak és a legyőzött Központi
Hatalmak abnormisan egyenlőtlen helyzetében volt keresztül-
vihető. A versaillesi békeszerződés szankciói azok között a
szankciók között, melyek hatékonyságuk ellenére is megőriz-
ték jogérvényesítés jellegüket, eddig a leghatékonyabbak vol-
tak, azonban a szankciókat tartalmazó szerződés a kölcsönös-
ségnek még a nemzetközi jogban is példátlanul álló hiánya
mellett jött létre. E fajta szankciók a nemzetközi jogban csakis
ilyen speciális, nem kölcsönös helyzetekben jöhetnek létre és
maradhatnak hatékonyak, tehát mindenkor csak részleges jo-
got képeznek és fognak képezni. Egyes államok szerződésileg
ráruházhatják az ellenük irányuló szankciók megállapítását és
végrehajtását más, meghatározott hatalmasabb államra: az
államoknak többsége azonban legfeljebb valamilyen államösz-
szeség részére lesz hajlandó ilyen meghatalmazást adni.

Az előzetes biztosítékok és a békeszerződések szankciói
ezek szerint kétségtelenül hatékony szankciók és egyben jogér-
vényesítés jellegűek. A háború előtti nemzetközi jogra meg-
formulázott tételünk tehát nem áll a békeszerződések szank-
cióira. Érvényes ellenben a következő formában: a *nemzetközi
jog szankciói minél hatékonyabbak, annál inkább egyoldalú és
partikuláris jogot képeznek*. Hatékonyságuk legmagasabb fokát
egyetlen szerződéscsoportban érik el: a párisi környéki békeszer-
ződésekben, melyeket egyoldalú jogi helyzetek abnormis soka-
sága jellemez.

5. A háborút tiltó jogszabályok szankciói.

A világháborút követő általános békevággy hatása alatt létrejött a Nemzetek Szövetsége, melynek Egyezségokmánya az egész nemzetközi jogban, de különösen a szankciók kérdésében új fejezetet nyit meg. A világháború után a szankciók egész kérdése, a probléma felfogása, a reá vonatkozó irodalom szelleme gyökeres változáson ment keresztül. Ez a változás az egész nemzetközi jogéletben észrevehető, a szankciók kérdésében azonban rendkívül érdekes eredményre vezetett. A világháború utáni irodalomban egészen észrevétlenül megváltozik a szankcióprobléma, sőt a szankció jelentésbeli értéke is. Azelőtt a *szankcióprobléma* a nemzetközi jogi kötelezettségek kikényszerítésének problémáját jelentette. A mai nemzetközi jog szankcióproblémája megszűkült: értjük alatta azon kényszerítő eszközök megszervezését, melyek segítségével a *háborút kezdő* (tehát nem mindenfajta jogsértő) *állammal szemben* egy pártatlan, államok fölötti fórum ítéletét hatékonyra lehet tenni.⁵⁸ Ez a szóhasználatban való fogalomszűkítés nem határozott tételesjogi állásfoglalás eredménye: szankció és jogsértés fogalma nem változott, csupán bizonyos területeik a nemzetközi jogpolitika érdeklődési terének központjába kerültek. A helyzet tehát az, hogy míg a háború előtti nemzetközi jog — mely még mindig alapépítménye a mai jognak — a szankció egyetemes fogalmával dolgozott, de a szankciók egyes fajait rendszertelenül, az esetleges szükséghez képest fejlesztette ki, addig a nemzetközi jog újabb területein a szankciók részletes tételesjogi, jogpolitikai és tudományos kiépítést nyertek, de csupán egy részterületre korlátozva: a jogtalan háborúindítás szankcióira vonatkozólag. A háború kiküszöbölésére irányuló

⁵⁸ Ezt a változást érdekesen szemléltetik Dumas és Codsí-Gourban csaknem azonos című munkái, melyek a nemzetközi döntőbíráskodás szankcióival foglalkoznak. A két munka beosztása, anyaga és módszere teljesen hasonló, de Codsí-Gourban munkájában, mely a háború után íródott, a represszáliák és a háború, mint szankciónemek teljességgel hiányoznak! McNair (29) egyenesen menti magát, hogy a háborúnak, mint jogintézménynek a fogalmáról beszél. V. ö. még: Eagleton, *Government* 71—78, Irk. 96—105, valamint Lammasch, Mitraný, Schücking munkáit.

tendenciák mellett még a represszáliák problémái is teljesen háttérbe szorultak.⁶⁰

A Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya az első ma is érvényes nemzetközi egyezmény, amely a háborúindítást bizonyos esetekben, mint nemzetközi jogsértést tiltja és e tilalmat nemzetközi jogi szankciókkal látja el. Az Egyezségokmány 11. cikke kimondja, hogy minden háború és háborús fenyegetés a Nemzetek Szövetségének egészét érintő ügy. A 12. cikk kimondja, hogy a felek kötelesek a közöttük felmerült elmentéseket vagy választott bíróság, vagy bírósági eljárás, vagy a Tanács vizsgálata alá bocsátani és nem indítanak háborút a fenti fórumok döntése után eltelt 3 hónapon belül. Viszont a Tanács 6 hónapon belül köteles dönteni és így a legkiengesztelhetlenebb érdekellettét esetén is 9 hónapig el lehet odázní a háború kitörését. Amennyiben a vitás kérdés elintézése nem sikerül, akkor a 15. cikk szerint a felek kötelezik magukat, hogy nem indítanak háborút azon fél ellen, mely a Tanács egyhangú határozatát elfogadta, más esetben azonban „a felek úgy fognak cselekedni, amint ezt a jog és igazság fenntartására szükségesnek ítélik.” Ez a kifejezés a nemzetközi jog mai állása szerint — jellemző módon! — a jogos háborúindítás lehetőségét tartalmazza.⁶¹ Az a háború tehát, mely a 12., 13. és 15. cikkek előírásainak betartásával indul meg, *legitim háború*, azaz megengedett cselekmény.⁶²

A 16. cikk tartalmazza a szankciókat: a 12., 13. és 15. cikkek rendelkezéseinek be nem tartásával háborút indító szövetségi tag *illegitim háborút indít*, jogsértést követ el, ami szankciókat von maga után. Az illegitim háború olybá véték, mintha az illető állam az összes tagokat megtámadta volna. Tehát az összes államok részt vesznek a *gazdasági és katonai* szankciókban. Az államok először is kötelezik magukat, hogy megszakítanak minden összeköttetést a paktumot sértő állam polgáraival, illetőleg lakosaival. A paktumot sértő állam így nemzetközi gazdasági bojkott alá kerül.⁶³ A Tanács azután

⁶⁰ Még az a kérdés sincs eldöntve, hogy a Nemzetek Szövetségének tagállamai alkalmazhatnák-e egymással szemben represszáliákat. V. ö. a Bardelebennél idézett határozatlan tanácsi döntéseket (44—45.)

⁶¹ V. ö. Moór, *Zum ewigen Frieden* 9.

⁶² Barandoni 263—267.

⁶³ Az angol-amerikai felhívás főleg a gazdasági jellegű szankcióra helyezi a fősúlyt. V. ö. Garner 355—360. Irk 99. Mitrany 12—16, 34—53.

előterjesztést tesz, hogy az egyes tagok milyen szárazföldi, tengeri és légi haderővel járuljanak a szövetségi haderőkhöz. Az államok kötelezik magukat, hogy kölcsönösen támogatják egymást a nemzetközi intézkedések végrehajtásában. Ugyancsak a 16. cikk szabályozza a Nemzetek Szövetségéből való kizárás módját és előfeltételeit is.

Az Egyezségokmány intézkedései, amint látjuk, igyekeznek minél szűkebb térre szorítani a legitim háború lehetőségét és igyekeznek elérni, hogy a háború, a legerősebb szankció, minden zavaró momentumtól és igénytől menten *csak* szankció lehessen s ha nem az, akkor feltétlenül mint jogsértés minősüljön.⁶³ Viszont az Egyezségokmány alapján egyáltalán nincs biztosítva, hogy ez a *helyes* nemzetközi jogi rendelkezés ugyanilyen mértékben hatékony is lesz. Az államok *kötelezve* csak a gazdasági szankciókra és kölcsönös támogatásra vannak, de a katonai szankciók végrehajtását, a fegyveres erő mértékét a Tanács csak *ajánlani fogja*.⁶⁴ Emellett az Egyezségokmány a legitim háborúnak is még épen elég lehetőséget enged.

Ezeknek a hiányoknak a kiküszöbölésére számos terv és indítvány merült föl. Közülük csak azokat fogjuk tárgyalni, amelyek nemzetközi diplomáciai megbeszélés, vagy nemzetközi egyezmény tárgyaiként szerepeltek.

Az első az 1923-as *kölcsönös garanciaszerződés tervezete*, mely kimondja, hogy a támadó háború nemzetközi jogi deliktum. Amennyiben kitör az ellenségeskedés, a Tanács 4 nap alatt köteles megállapítani, hogy ki a támadó; (ennek megállapítása legtöbbször emberfölötti feladat!) a szerződő felek kötelezik magukat, hogy a Tanács egyhangú döntését elfogadják s a megtámadott félnek védelmet nyújtanak.⁶⁵ A védelem módját a Tanács állapítja meg s jogában áll az Egyezségokmány gazdasági szankcióinak haladéktalan elrendelése, az azonos kontinensen fekvő államoknak segítségre való felszólítása, a hadi szállítások elsőbbségére vonatkozó intézkedés, a pénzügyi segítség tervezetének elkészítése, végül a főparancsnok ki-nevezése.⁶⁶

⁶³ Horváth, Rechtssoziologie 181. Kelsen, Unrecht 484.

⁶⁴ Barandon 315—320. Redslob, Theorie 94.

⁶⁵ Buza 183.

⁶⁶ Buza 184.

Az érdekelt államok e szerződéstervezetet nem fogadták el. Az „egyhangú” tanácsi határozat követelménye, mely az egész védelmet illúzióriussá teheti, a 4 napos határidő s a nagyhatalmakat reprezentáló Tanács hatáskörének nagyfokú kiterjesztése joggal volt kifogásolható. Egy államok felett álló fórum imperatív irányításának a gondolata különben is teljességgel nem illik bele a nemzetközi jog mai rendszerébe.

Az 1924-es genfi jegyzőkönyv más irányban igyekezett az Egyezségokmányt tökéletesíteni. Szintén deliktummá minősíti a támadó háborút s a legitim háború lehetőségét kizárja; azonban a hangsúlyt nem a szankcióháború szervezésére helyezi, hanem a támadó kétségtelen megállapítására. E célból egy meglehetősen komplikálódó eljárás biztosítja, hogy minden nemzetközi konfliktus, amely háborúra vezethet, végső fokon a felekre kötelező döntéssel végződjék. A hágai Nemzetközi Állandó Bíróság statutumának 36. szakasza 2. bekezdésében felsorolt jogi viták esetén a hágai bíróság határozata kötelező, a többi esetben az elfogadott választott bíróság határozata; ha a felek nem fogadnak el választott bíróságot, akkor a Tanács egyhangú határozata, végül ha a Tanács nem jút egyhangú határozatra, akkor a Tanács által kijelölt választott bíróság határozata kötelező.⁶⁷ Itt tehát legvégül sem áll be az a helyzet, hogy a felek úgy cselekedhetnek, ahogy „azt a jog és igazság fenntartására szükségesnek ítélik”. (legitim háború!). Az érdekellentétek minden körülmények között vagy döntőbíróági, vagy békéltető elintézésre kell, hogy nyerjenek. A támadó fogalma igen egyszerűen alakul: támadó az, aki nem fogadja el a kötelező döntést, aki döntés előtt a békés eljárást visszautasítja, aki a döntésen túlteszi magát.⁶⁸ A támadóval szemben automatikusan beáll a szankciókban való részvétel kötelezettsége⁶⁹ a katonai szankciókra vonatkozólag is.⁷⁰

A genfi jegyzőkönyv értelmében a szankciók végrehajtásának módját a Tanács nem határozza meg, csak felhívja az államokat az együttműködésre és erre vonatkozó tervezetet készít. Amelyik állam nem működik közre loyálisan a szankciók

⁶⁷ Buza 250—251.

⁶⁸ Buza 252.

⁶⁹ Wehberg, Aechtung 37—39, Protocole de Genève 109—117.

⁷⁰ Wehberg, Protocole de Genève 109.

végrehajtásában, nemzetközi jogi deliktumot követ el és kizárható.⁷¹ A genfi jegyzőkönyv életbelépése a brit kormány ellenállásán meghiúsult.⁷²

A genfi jegyzőkönyv alapelveit bizonyos államok között részben megvalósította az 1925-ben megkötött *locarno-i paktum*. Ennek első része, az u. n. rajnai paktum értelmében ugyanis francia—német és belga—német konfliktus esetén minden jogi jellegű vita döntőbírótság elé kerül, mely kötelező határozatot hoz; minden egyéb vita békéltető bírótság elé kerül. Ha a békéltető eljárás meghiúsul, akkor az ügy a Tanács elé terjesztendő, mely az Egyezségokmány 15. cikke értelmében dönt. A 15. cikk 7. bekezdése értelmében indítható legitim háború, de csak oly állam ellen, mely az első támadó lépést tette.⁷³ A locarnói paktum tehát a genfi jegyzőkönyvhöz képest, mely a legitim háború lehetőségét kizárja, visszaesést jelent.⁷⁴ A megtámadott fél biztonságát az összes szignatárius hatalmak garantálják. (Az érdekelteken kívül Nagybritánia és Olaszország.) A szankciók előfeltételeire vonatkozólag kimondja a paktum, hogy flagrns támadás esetén a Tanács összeülése előtt is nyújtható segítség. A szankciók végrehajtása terén a locarnói szerződés újat nem tartalmaz.⁷⁵

A háborúindítás *szankcióira* vonatkozólag a tétéles nemzetközi jogban ez eddig az utolsó szó. A *Kellogg-paktumban* a szignatárius hatalmak „lemondanak a háborúról, mint a nemzeti politika eszközéről”, azaz mint jogsértésnek nem minősülő megengedett cselekményről. E paktum értelmében minden háború nemzetközi jogi deliktum, (a védelmi és szankció-háború kivételével). A Kellogg-paktum azonban szankciókat nem tartalmaz,⁷⁶ szabályainak szankciója a nemzetközi jog általános szankciója: a háború. A 2. cikk értelmében ugyanis a paktumot sértő állam nem élvezi a paktum előnyeit, vele szemben tehát a háború nem nemzetközi jogi deliktum.

A Nemzetek Szövetségének bizottságait sokáig foglalkoz-

⁷¹ Buza 253.

⁷² Buza 255. Irk. 62. Moór, Nemzetek Szövetsége 19.

⁷³ Buza 259. Irk. 63. Strupp, Locarno 130. Wehberg. Aechtung 46.

⁷⁴ Buza 259. Bisshop 102, 110.

⁷⁵ Buza 258, 261.

⁷⁶ Moór, Zum ewigen Frieden 11. Rutgers 74—77. Strupp, Kellogg-pakt 21.

tatta a legitim háborút megengedő Egyezségokmány és a Kellogg-paktum összeegyeztetésének kérdése. Az erre vonatkozó indítványok⁷⁷ kompromisszumos jellegűek és ellentmondásoktól sem mentesek;⁷⁸ anélkül, hogy a békés megoldás lehetőségét tovább fejlesztenék, hozzáfűzik a legitim háború lehetőségét tartalmazó pontokhoz a háború tilalmát: „a felek úgy fognak cselekedni, amint ezt a jog és igazság fenntartására szükségesnek ítélik, de semmiesetre sem folyamodnak háborúhoz“.

Mindezeknek a többé-kevésbé sikerült szabályozásoknak tartalma és célja az, hogy a háború: a legerősebb szankció jogérvényesítéssé váljék és pedig *csak* jogérvényesítéssé. Ez a célkitűzés a locarnói paktummal közel került a részleges megvalósuláshoz s ez a fejlődés — ép úgy, mint a békeszerződések szankciói — megdöntötte azt a tételünket, mely szerint „a nemzetközi jogi szankció, minél hatékonyabb, annál kevésbé jogintézmény“. Ha a háború nemzetközi jogi deliktummá tételének ideálja, mint egyetemes jogszabály megvalósulna, azaz a Kellogg-paktum konkretizált és szabályozott szankciót kapna,⁷⁹ akkor ezzel a nemzetközi jognak egész területén befejezést nyerne a nemzetközi jogi szankcióknak a békeszerződésekben megindult új fejlődése, melyben a leghatékonyabb szankció: a háború is megőrzi *jogérvényesítés* jellegét. Ez utóbbi esetben megszűnnék a békeszerződés szankcióira felállított második tételünk érvényessége is, mely szerint „a nemzetközi jogi szankció, minél hatékonyabb, annál inkább egyoldalú és partikuláris jogot képvisel“.

Kérdés, hogy e fejlődés betetőződésével a nemzetközi jog, szankcióit tekintve ép olyan jellegű joggá lenne-e, mint az állami jog? Távolról sem. Mi jellemezné ezt az új nemzetközi jogrendet? Az, hogy a nemzetközi jogi szankciók teljes hatékonyságukkal és teljes jogintézményi súlyukkal büntetnék azt az államot, amely *háborút kezd*. Kétségtelen, hogy más jogvita is kerülhet döntőbíróvási elintézés elé, azonban az a fentebb vázolt tendencia, mely a leghatékonyabb szankció, a szankcióháború intézményének kifejlesztésére irányul, ezt a leghatékonyabb szankciót a *jogellenes háború* számára tartogatja. Hogy pedig

⁷⁷ Gallus 23. Manning 169—171. Rutgers 88—89, 96, 100, 105, 107.

⁷⁸ Gallus 33. Rutgers 111. Wehberg, Kellogg-pakt 1—3.

⁷⁹ Barandon 14.

valamely háború mikor jogellenes, annak eldöntésébe a háborút megelőző egyéb jogsértések megítélése legfeljebb belejátszik, de döntő súllyal a jogtalan háborúindítás *formális* körülményei lépnek fel:⁸⁰ hogy bizonyos határidő eltelte előtt, vagy után, bizonyos döntéseket elfogadó, vagy el nem fogadó állam ellen indított-e a háború. Kétségtelen, hogy ennek a rendszernek keretén belül — akár pusztán jogi, akár u. n. politikai konfliktusról van is szó — a jogvitát eldöntő szerv nem fog túlmenni a *szigorú jog* értelmében vett jogsérelmen. A nemzetközi jogpolitika *közeli* célkitűzései között nem szerepel oly jogszolgáltatás kiépítése, mely a formális jogsérelmen túl, a mögötte álló egyéb politikai körülmények és érdekek tekintetbevételével, tehát a *méltányos jog*, az igazságosság alapján foglal állást. A mai nemzetközi közélet ugyanis éppen jellemző példáját mutatja annak az állapotnak, amikor csak a merev jogértelmezés fekszik a jogfejlődés irányában, mert a méltányosságban rejlő hajlékonyság ép ellenkező eredményre vezetne: csupán a hatalmasok önkényének nyitna lehetőséget. Ép a hatalmasok önkényének reakciójaként került a jogbiztonság ideálja a nemzetközi jogpolitika célkitűzéseiben a méltányosság ideálja fölé.⁸¹ Éppen ezért a békeszervezés periódusai a méltányosság és igazságosság szempontjainak nem nyújtanak kedvező légkört.⁸²

⁸⁰ Lammasch, Völkerrecht nach dem Kriege 183. Redslob, Theorie 65—66. Strisower III—IV. Verdross 498. Wright 85.

⁸¹ Horváth, Rechtssoziologie 185. Verdross 502.

⁸² Az a békeszervező tendencia, mely a genfi jegyzőkönyvvel közel állott a megvalósuláshoz, a japán-kínai háborúval, Japánnak és Németországnak a Nemzetek Szövetségéből való kilépésével, valamint a négyhatalmi paktummal — mely a hatalmi egyensúly rendszeréhez tér vissza — egyidőre lezártak tekinthető. Ez a visszaesés csak azokra az elgondolásokra megsemmisítő hatású, amelyek az 1918—1932 között eltelt békeszervező periódus nemzetközi jogi *intézményeitől* a pacifisztikus ideológia értelmében vett világbéke gyors megvalósulását várták, (v. ö.: Moór, Zum ewigen Frieden 32—33.) nem érinti azonban a nemzetközi jogfejlődésnek azt az évszázadegységekben mérhető valószínű tendenciáját, mely a nemzetközi jogközösség integrálódása, egységesedése és hatékonyabb megszervezése felé látszik haladni. (Jogászai „pacifizmus”. V. ö.: Scheler 32. Horváth, Rechtssoziologie 176—186.) A legközelebbi békeszervező periódus ebben az irányban minden valószínűség szerint éppen úgy tovább fog menni, mint ahogyan a mostani is haladást jelent az öt megelőzőhöz (1814—1829) képest. A békeszervezés fent jellemzett kezdeti merev és méltánytalan jellege Magyarország számára azt a parancsoló tanulságot tartalmazza;

Kétségtelen, hogy a nemzetközi jogpolitika mai célkitűzésének megvalósulása: az államok közötti háború *deliktummá* tétele (mely nem azonos az idealista pacifizmus célkitűzéseivel) magával hozza a szigorú jognak a nemzetközi jogban való túlsúlyra jutását. Ha tehát a háború utáni békepolitika, mint nemzetközi jogpolitika eléri a maga célkitűzéseit, akkor a nemzetközi jogsértés megállapítása formális tényállás és merev jog alapján történne és ez a „strikt” jelleg annál inkább előtérbe nyomulna, minél hatékonyabb szankciók alkalmazásáról lenne szó; a legformálisabb eljárás és a legmerevebb jogalkalmazás döntene el a leghatékonyabb szankció: a szankcióháború alkalmazását. Ennek alapján felállíthatjuk a nemzetközi jog szankcióira vonatkozó harmadik tételünket, mely arra az esetre is áll, ha a mai nemzetközi jogpolitika összes célkitűzéseit hiány nélkül megvalósítja és sikerül a támadó háborút nemzetközi jogi deliktummá minősítenie. Eszerint *a nemzetközi jog szankciói minél hatékonyabbak, annál inkább merev jogot képviselnek; maximális hatékonyságuk esetén: a szankcióháborúban nyer alkalmazást a legszigorúbb, a legkevésbé méltányos jog.*

6. A szankciók kérdése, mint jogfejlődési probléma.

A szankciók részletes tárgyalásánál látnunk kellett, hogy nem csupán a nemzetközi jog alapelvei kerülnek veszélybe az egységes szankciórendszer megjelenésével, hanem a szankciók is megszokott jellegüktől idegen vonásokat vesznek fel abban a küzdelemben, amit a nemzetközi jog szellemével kell folytatniok. Ennek bizonyítéka az a három tétel, amit az egyetemes és részleges nemzetközi jog, valamint a nemzetközi jogpolitika szankcióira felállítottunk. Ezek közül az első — *„a szankció, minél hatékonyabb, annál kevésbé jogérvényesítés”* — az egyetemes nemzetközi jog általános állapotát jellemzi. A második tétel — *„a szankció (amennyiben hatékony is és jogérvényesítés is) minél hatékonyabb, annál inkább egyoldalú és partikuláris jogot képvisel”* — érvényes az aránytalan hatalmi egyenlőtlenség mellett létrejött partikuláris szerződések szankcióira.

---

hogy a maga igazságos és méltányos célkitűzéseit a legközelebbi békeszerző periódus (teljességgel kiszámíthatatlan) beállta *előtt* lehet legsikeresebben megvalósítania.

A harmadik tétel — „*a szankció* (amennyiben jogérvényesítés is, kölcsönös és univerzális jogot is képvisel és mindezek mellett hatékony) *minél hatékonyabb, annál inkább merev jogot képvisel*” — érvényes a mai nemzetközi jogpolitika ma még meg nem valósított célkitűzésére.

Mindezek a tételek világosan mutatják, hogy a nemzetközi jog szankcióinál — akár általánosan érvényes nemzetközi jogot, akár partikuláris jogot, akár pusztán jogpolitikai követelményt tartalmazzanak — bizonyos eltolódás áll fenn a szankciók hatékonyságának és *helyességének* a viszonyában. Hogy a hatékony szankció jogintézménye *szervezett* jogérvényesítés legyen, minden jogalanyra *kölcsönösen* kiterjedjen és *méltányos* jogot képviseljen, mindezek *helyesjogi* követelmények. A nemzetközi jogi szankció pedig minél hatékonyabb, annál kevésbé felel meg ezeknek a követelményeknek. Bizonyos általánosítással azt mondhatjuk tehát, hogy a nemzetközi jogi szankció, ahol hatékony, ott helytelen, ahol helyes, ott nem hatékony.

Kérdés már most, hogy a nemzetközi jognak milyen szerkezeti vonásai nem engedik meg, hogy benne a szankciók oly jelentőségre jussanak, mint az állami jogban? Ennek tisztázására szükségesnek látszik a társadalmi közösségek *között* és a közösségeken *belül* keletkező jog szociológiai alapjait vizsgálat alá venni.

Stammmler mutatott rá, hogy kétféle eredeti jogkeletkezés lehetséges: az egyik valamely társadalmi egységen belül, a másik több közösség között.⁸³ A közösségbeli jogot nevezhetjük *arbitrarius* jognak. Jellemző vonása, hogy úgy *jelenik* meg, mint annak a szervnek, vagy azoknak a szerveknek a személyes *akarata*, melyekben a közösség egysége megtestesül. E jog pozitívításának főtenyezője az a *hatalom*, mellyel e rendelkező szervek bírnak; érvényesülését biztosító külső jelenségek: *a szankció*, kisebb mértékben a jutalom, belső mozzanatok: a vezető szerv *tekintélye* s a közösség tagjai részéről a közösség javának emelésére irányuló *kívánság*.

A közösségek közti jog *konvencionális* jog. Ugy *jelenik* meg, mint több közösség *egyező akarata*. Pozitívításának főte-

⁸³ V. ö. Chklaver (163—175) megkülönböztetését „Droit Intergroupal” és „Droit Interne” között.

nyezője a *megegyezés*, a *konvenció*; érvényesülését biztosító külső jelenségek: az előzetes *biztosítékok*, a szankciók közül pedig a *megengedett önségély* esetei: a fegyveres önvédelem, az ököljog, a retorzió, a represszáliák, a háború; belső mozzanat az *érdekek* egyezése és az a tény, hogy a megegyező felek összességében a jogkövetők és a jogalkotók azonosak.

Ez a két jogkeletkezési forma sehol sem lép fel és nem is léphet fel éles elhatárolásban, hanem csakis fokozati átmenetekben:⁸⁴ minden, még a legzsarnokibb rendelkező hatalomnak is, ha más nem, valamiféle passzív megegyezés szolgál alapul, viszont minden, még a legönkéntesebb megegyezés mögött is ott áll a megegyező felek erőviszonyainak játéka. Hatalom és konvenció egymáshoz való viszonya teljesen kölcsönös, a kettő között épúgy nem állapítható meg határozott minőségi különbség, mint amennyire első pillanatra világos közöttük a fokozati különbség. Épen ez a kölcsönösség eredményezheti azt, hogy a közösségen belüli jog a benne levő megegyezési elemek hatására differenciálódik, a közösségi jog pedig a benne levő hatalmi elemek hatására integrálódik, egységesedik.⁸⁵ Amelyik irányzat erősebb, aszerint fog valamely társadalom fejlődése a nagyobb, vagy a kisebb jogi és politikai egységek felé haladni.

A nemzetközi jog közösségközi jog. A közösségközi jog nem szükségképpen tökéletlen, sőt a fejlődés elején rendszeren ez a tökéletesebb. A mai nemzetközi jog relatív tökéletlensége onnan ered, hogy a neki megfelelő közösségbeli jog: az államon belüli jog már számos ilyen differenciálódó és integrálódó lépcsőfokot járt végig s benne az arbitrárius és konvencionális elemek egy végletekig bonyolult szerkezetben egyesülnek. Csupán az állami joggal való összehasonlításban mutat a nemzetközi jog bizonyos fokú tökéletlenséget. Egyáltalán nem áll meg az az újabb általánossá váló felfogás, mely szerint a nemzetközi jog primitív, hátramaradt jog.⁸⁶ Ennek a felfogásnak az a hasonlóság szolgál alapul, mely a mai nemzetközi jog és a középkori hűbéri jog között valóban fennáll.⁸⁷ Azonban nem szabad

⁸⁴ Huber 14.

⁸⁵ Huber 61—101.

⁸⁶ Kelsen, Unrecht 481. Marton 30—32.

⁸⁷ Despagnet 603. Heilborn, Grundbegriffe 22. Hindmarsh 316—319. Holtzendorff I, 23—24. Louter I, 69.

szem elől téveszteni, hogy a középkori hűbéri jog sem kezdetleges, hanem nagyon is komplikált jog, mely — akárcsak a nemzetközi jog — csupán a mai állami jog gépezetével szemben mutat kezdetleges vonásokat. A középkori hűbéri jognak és a nemzetközi jognak közös vonása nem az, hogy mindkettő primitív jog, (egyik sem az!) hanem mindkettő az integrálódás felé, egy nagyobb, átfogóbb egység felé épen hogy megindult közösségközi jog. Ezen az átmeneti ponton a jogpolitika célkitűzése rendesen az, hogy az önhatalmú jogérvényesítés helyébe pártatlan fórumokat léptessen és ennek döntéseit minél hatékonyabbá tegye. E cél elérésének első feltétele azonban az önkényesen alkalmazott szankció: az ököljog, a háború kiküszöbölése, illetve a köz számára való kisajátítása.⁸⁸ Innen van az, hogy a jogfejlődésnek ebben a stádiumában nem a jogszolgáltatás igazságosságán, hanem a jogbiztonságon és béke biztosításán van a hangsúly.⁸⁹ Az egyetemesebb béke felé vezető úton azok a részleges békét biztosító jogszabályok állanak, melyeknek célja a békeszegést — egyelőre bizonyos körben — deliktummá tenni s ebből a szempontból tartalmilag, tér- és időbeli hatály tekintetében különböző erejűek. Így a középkorban: az Isten békéje, a király békéje, a vásár békéje⁹⁰; ma: az Egyezségokmány békéje, a locarnói szerződés békéje, a Kellogg-paktum békéje. Ezek a részleges és különös békék a béke eszméje szempontjából abszurdumot jelentenek, de szükségszerű állomásai a jogfejlődésnek. A béke biztosításánál lép fel szükségszerűleg a szankciók rendszerének problémája; ez az a pont, ahol a régi közösségközi jog jellegzetes, csekélyszámú és szervezetlen szankciói: a biztosítékok, a represszáliák, stb. felmondják a szolgálatot s a szankciók konkretizálására és rendszerbe foglalására tervek tömegei keletkeznek, melyek a közösségközi jog szellemétől többé-kevésbé idegenek és élénk aggodalmat váltanak ki a lassan összekapcsolódó közösségek korlátlan szuverenitásának védelmezői között.

Ez az a stádium, ahol a mai nemzetközi jog s a mai nemzetközi jog szankcióinak problémája áll. Előtte az állami jog

⁸⁸ Horváth, Rechtssoziologie 153, 181. Marton 31, 35—39.

⁸⁹ Horváth, Rechtssoziologie 185. Moór, Zum ewigen Frieden 57—59. Verdross 502.

⁹⁰ Despagne 603. Horváth, Rechtssoziologie 155. Rettich 82—117.

szankciónak kiépített és konkretizált rendszere, melynek a nemzetközi jogban való túlságos erőszakolása reakcióra vezet és a nemzetközi jog fejlődésében zavarokat okozhat.⁹¹ Végeredményben nem szabad elfelejtenünk, hogy a nemzetközi jog beláthatatlan időn belül nem szűnik meg közösségközi jog lenni s hatékonyságának alapja nem a megegyezések szankcióiban, hanem a megegyezésnek alapjául szolgáló azonos érdekekben és *egyező akaratban* van.⁹² A szankciók elsietett, papíron való fejlesztése hiú reményekre, keserves csalódásokra, folytonos kudarcokra vezet. A szankciók konkretizálásának és rendszerezésének útján csak a céltudatos és megfontolt előrehaladás jelent eredményt abban a lassú ütemű fejlődésben, mely az államok szerteágazó célkitűzéseit nemzetközi akaratná: *az egyező akaratokat egyakarattá* foglalja össze.

⁹¹ Moór, Nemzetek Szövetsége 34—38. Redslob, Problem 332—333. Wright 103.

⁹² Fried 155—156. Hindmarsh 325. Lammasch, Rechtskraft 218. Liszt 9. Martens I, 9—10. Wehberg, Protocole de Genève 122.

Irodalom.

Alcorta, Amancio: Cours de droit international public. Paris-Buenos Ayres. 1887.

Anzilotti, Dionisio: Völkerrecht. Berlin-Leipzig. 1929.

Barandon, Paul: Das Kriegsverhütungsrecht des Völkerbundes. Berlin. 1933.

Bardleben, Herbert: Die zwangsweise Durchsetzung im Völkerrecht. Leipzig, 1930.

Bisshop, W. R.: The Locarno Pact. (Transactions of the Grotius Society. Vol. 11. p. 79—115.) London. 1926.

Brière, Yves de la: Evolution de la pratique en matière des représailles. (Acad. de Droit International. Recueil des Cours. 1928. II. p. 241—293.)

Bussmann, Otto: Der völkerrechtliche Garantievertrag. Leipzig. 1927.

Buza László: A biztonság kérdése és a locarnói egyezmény. Magyar Jogi Szemle 7 (1926) 181—187, 250—269.

Buxbaum, H.: Das völkerrechtliche Delikt. Erlangen. 1915.

Chklaver, Georges: Le droit internationale dans ses rapports avec le philosophie du droit. Paris. 1929.

Codsi-Gourban, G.: Le problème des Sanctions dans l'évolution de l'arbitrage internationale. Bruxelles. 1923.

Despagne, Frantz: Cours de Droit international public. Paris. 3 éd. 1905.

Dumas, Jacques: Les sanctions de l'arbitrage internationale. Paris 1905.

Dupuis, Charles: Règles générales du droit de la paix. (Acad. du droit Intern. Recueil des Cours. 1930. II. p. 5—289.)

Eagleton, Clyde: International *Government*. New York 1932.

Eagleton, Clyde: The *Responsibility* of States in International Law. New York. 1928.

Edmunds, Sperling: Das Völkerrecht — ein Pseudorecht. Berlin—Leipzig. 1933.

Fauchille, Paul — *Bonfils*, Henri: Traité de droit international public. II. Tom. Paris. 8. ed. 1921—26.

Fried, Alfred H.: Handbuch der Friedensbewegung. Berlin—Leipzig: 1911.

Funck-Brentano, Th. et *Sorel*, Albert: Précis du droit des gens. Paris. 1877.

Gallus: Des amendements au Pacte de la Société des Nations de la mettre en Harmonie avec le Pacte de Paris. (Rev. gén. de Droit International public. 1930. p. 19—42.) Paris. 1930.

Garner, James W.: Recent Developments in International Law. Calcutta. 1925.

Grosch, Georg: Der Zwang im Völkerrecht. Breslau. 1912.

Hassmann, Heinz: Der Kellogg-Pakt und seine Vorbehalte. Brückenau. 1930.

Hatschek, Julius: Völkerrecht als System rechtlich bedeutsamer Staatsakte. Leipzig—Erlangen. 1923.

Heffter, August Wilhelm: Das europäische Völkerrecht. Berlin. 1888.

Heilborn, Paul: Das System des Völkerrechts. Berlin. 1896.

Heilborn, Paul: *Grundbegriffe* des Völkerrechts. (Handbuch des Völkerrechts. 1. Bd. 1. Abt.)

Hershey, Amos H.: The Essentials of International Public Law. New York. 1918.

Hindmarsh, Albert E.: Self-help in Time of Peace. A. J. I. L. 26. (1932.) p. 315—326.

Holland, Thomas Erskine: Studies in International Law. Oxford. 1898.

Holtzendorff, Franz von: Handbuch des Völkerrechts. 4 Bde. Berlin. 1885.

Horváth Barna: *Rechtssoziologie*. Berlin. 1934.

Horváth Barna: *Természetjog és pozitivizmus*. 1928.

Huber, Max: Die soziologischen Grundlagen des Völkerrechts. Berlin—Grunewald. 1928.

Irk Albert: Bevezetés az új nemzetközi jogba. Pécs. 2. kiad. 1929.

Kelsen, Hans: *Hauptprobleme* der Staatsrechtslehre. Wien. 1911.

Kelsen, Hans: *Unrecht* und Unrechtsfolge im Völkerrecht. ZföR. 12. (1932) 481—608.

Laís, Rudolf: Die Rechtsfolgen völkerrechtlicher Delikte. Berlin. 1932.

Lammasch, Heinrich: Das Völkerrecht nach dem Kriege. (Publications de l'Institut Nobel Norvegien. Tome III.) Kristiania. 1917.

Lammasch, Heinrich: Die *Rechtskraft* internationaler Schiedsprüche. (Publications de l'Institut Nobel Norvegien. Tome II. Fasc. 2.) Kristiania.

Lammasch, Heinrich: Friedensverband der Staaten. Leipzig. 1918.

Liszt, Franz von: Völkerrecht, Berlin. 12. Aufl. 1925.

Louter, J. de: Le droit international public positif. 2 vol. Oxford. 1920.

MacNair, Arnold: The Legal Meaning of War and the Relation of War to Reprisals. (Transactions of the Grotius Society. Vol 11. p. 29—51.) London. 1926.

Manning, C. A. W.: The Proposed Amendments to the Covenant of the League of Nations. British Year Book of I. L. 2 (1930) p. 158—171.

Martens, Friedrich von: Völkerrecht. 2 Bde. Berlin. 1886.

- Marton Géza: A nemzetközi jog jogiságának kérdéséhez, Budapest. 1916.
- Mitrany: The Problem of International Sanctions. 1925.
- Moór Gyula: *Bevezetés a jogfilozófiába*. Budapest. 1923.
- Moór Gyula: Érték-e a *Nemzetek Szövetsége* az emberiség számára. (Kenéz-Emlékkönyv.) Budapest. 1932.
- Moór, Julius: *Zum ewigen Frieden*. Leipzig. 1930.
- Oppenheim, L. — McNair, Arnold: International Law. London. 4th. ed. 1926.
- Peaslee, Amos J.: The Sanctions of International Law. A. J. I. L. 10 (1916) p. 328—336.
- Quabbe, Georg: Die völkerrechtliche Garantie. Breslau. 1911.
- Redslob, Robert: *Theorie de la Société des Nations*. Paris. 1927.
- Redslob, Robert: *Das Problem des Völkerrechts*. Leipzig. 1917.
- Rettich, Heinrich: *Zur Theorie und Geschichte des Rechts zum Kriege*. Stuttgart. 1888.
- Rivier, Alphonse: *Principes du droit des gens*. 2 vol. Paris 1896.
- Root, Elihu: The Sanction of International Law. A. J. I. L. 2 (1908) p. 451—457.
- Roxburgh, R. E.: The Sanction of International Law. A. J. I. L. 14. (1920) p. 26—37.
- Rutgers, V. H.: La mise en harmonie du Pacte de la Société des Nations avec le Pacte de Paris. (Acad. du droit Intern. Recueil des Cours. 1931. IV. p. 5—123.)
- Scheler, Max: *Die Idee des Friedens und des Pazifismus*. Berlin. 1931.
- Schumann, Erich: *Die Repressalie*. Rostock. 1927.
- Schücking, Walter: *Internationale Rechtsgarantien*. Hamburg. 1918.
- Stowell, Ellery: *International Law*. New York. 1931.
- Strisower, Leo: *Der Krieg und die Völkerrechtsordnung*. Wien. 1919.
- Strupp, Karl: *Das völkerrechtliche Delikt*. (Handbuch des Völkerrechts 3. Bd. 1. Abt. a.) Berlin—Leipzig. 1920.
- Strupp, Karl: *Das Werk von Locarno*. Berlin—Leipzig. 1926.
- Strupp, Karl: *Der Kellogg-Pakt im Rahmen des Kriegsvorbeugungsrechts*. (Frankfurter Abh. zum Kriegsvorbeugungsrecht. Heft 9.) Leipzig. 1928.
- Strupp, Karl: *Grundzüge des positiven Völkerrechts*. Bonn. 1928.
- Strupp, Karl: *Theorie und Praxis des Völkerrechts*. Berlin. 1925.
- Teghze Gyula: *Nemzetközi jog*. 1930.
- Verdross, Alfred: *Règles générales du droit international de la paix*. (Acad. de Droit Intern. Recueil des Cours. 1929. V. p. 275—507.)
- Wehberg, Hans: *Die Aechtung des Krieges*. Berlin. 1930.
- Wehberg, Hans: *Le Protocole de Genève*. (Acad. de Droit Intern. Recueil des Cours. 1925. II. p. 5—150.)
- Wehberg, Hans: *Völkerbundsatzung und Kellogg-Pakt*. Die Friedenswarte 30 (1930) 1—5.
- Wild, Payson S.: Treaty Sanctions. A. J. I. L. 26 (1932) p. 488—501.
- Wille, C. A.: *Der Versailler Vertrag und die Sanktionen*. 1925.
- Wright, Quincy: The Outlawry of War. A. J. I. L. 19 (1926) 76—103.

Die Frage der Sanktionen im Völkerrecht.

1. Der Begriff der Sanktion.

Mit dem Ausdruck „Sanktionen“ kann man die *Rechtsfolgen* bezeichnen, welche im Falle der *Nichtbefolgung* einer Norm eintreten und für den Rechtsverletzer nachteilig sind. Mit dem positivrechtlichen Inhalt der Sanktion ist jedoch auch ein juristisch weniger faßbares, mehr irrationelles Moment verknüpft: unter Sanktion verstehen wir eine Rechtsinstitution, welche imstande ist, eine Komponente der soziologischen Wirksamkeit des Rechtes abzugeben. Den *rechtlichen Komponenten können* die irrationalen, gesellschaftlichen, unorganisierten Komponenten der soziologischen Wirksamkeit des Rechtes entgegengestellt werden, wie Tradition, Autorität, öffentliche Meinung, usw. Diese werden häufig auch Sanktionen genannt, doch sind sie keine Rechtsfolgen, nicht einmal immer soziologische Folgen und es ist daher unrichtig sie als Sanktionen zu bezeichnen.

Die Aufzählung dieser verschiedenartigen Faktoren der Rechtswirksamkeit zeigt deutlich, daß das Bestehen, oder Fehlen der Sanktion für den Rechtscharakter eines Rechtssatzes, einer Rechtsinstitution, eines Rechtsgebietes nicht maßgebend sein kann. Doch sind die Sanktionen die allgemeinsten und sichtbarsten Faktoren der Wirksamkeit des Rechtes. Sie sind im Völkerrecht am wenigsten ausgebildet und stehen daher im Mittelpunkt des Interesses der Rechtspolitik.

2. Die Stellung der Sanktionen im Völkerrecht.

Im Völkerrecht wird zunächst das Dasein der Sanktionen als problematisch dargestellt. Wenn wir ohne Vorurteil die heutige Struktur des Völkerrechtes betrachten und den

Rechtscharakter des Völkerrechtes nicht von der Sanktionenfrage abhängig machen, können wir leicht den einzig möglichen Schluß ziehen: das Völkerrecht entbehrt grundsätzlich zwar nicht der Sanktionen, doch besitzen viele seiner Normen keine Sanktion!

Es ist noch zu erwägen, ob die unleugbare Unvollkommenheit des Systems der Sanktionen nicht eine notwendige Folge der Struktur des Völkerrechtes sei. Dazu müssen wir die Sanktionen von den Grundsätzen des Völkerrechtes aus betrachten. Der erste Grundsatz, daß nämlich die Subjekte des Völkerrechtes im allgemeinen die *Staaten* sind, steht nicht in unmittelbarem Widerspruch mit dem Vorhandensein nachteiliger Rechtsfolgen, die im Falle einer Rechtsverletzung eintreten. Der zweite Grundsatz, die *Gleichheit* der Staaten, macht insofern Schwierigkeiten, als die Vollstreckung einer Sanktion eine Organfunktion ist, und da das Völkerrecht keine anderen Vollstreckungsorgane, als die Staaten kennt, kann der eine Staat nicht mehr Organcharakter haben als der andere. Doch ist dieser Grundsatz durch die soziologische, teilweise auch rechtliche Stellung der Großmächte schon ohnehin durchbrochen.

Der problematische Charakter der Sanktionen wird im dritten Grundsatz, in der *Souveränität*, sichtbar. Im Sinne des Grundsatzes der Souveränität wird das Handeln der Staaten nur durch das Prinzip: „*pacta sunt servanda*“ beschränkt. Da aber in einem Pakt auch weitere Beschränkungen vorkommen können, kann die letzte Grenze der Souveränität dort festgestellt werden, wo ein Staat vertraglich anderen Staaten oder internationalen Organen Blanco-Vollmacht erteilt und deren Normensetzungen, Handlungen und Entscheidungen, ungeachtet ihres Inhaltes, annimmt. Falls sich die Sanktionen auf Grund der Einheitlichkeit des Systems, des richterlichen Prüfungsrechtes und eines geregelten Verfahrens weiter entwickeln, ist es sicher, dass diese Entwicklung dann die Erteilung einer Blanco-Vollmacht an gewisse Organe fordert und damit sichtlich mit dem *Prinzip der Souveränität in Gegensatz gerät*. Des weiteren müssen wir näher bestimmen, wie sich die Unvollkommenheit der Sanktionen äußert und wie diese Unvollkommenheit mit den wesentlichen Charaktermerkmalen des Völkerrechtes zusammenhängt.

3. Die Sanktionen des universellen gewohnheitsrechtlichen Völkerrechtes.

a) Die Einteilung der Sanktionen.

Bei der Klassifizierung der Sanktionen müssen wir vom Wesen der Sanktion ausgehen. Ist die Sanktion eine nachteilige *Rechtsfolge*, so kann dies nichts anderes bedeuten, als die nachteilige Vermehrung der Pflichten des Rechtsverletzers und parallel damit die ihm nachteilige Vermehrung der Rechte anderer. Charakteristisch für das Völkerrecht ist jedoch, daß in ihm diese gegenseitige Abhängigkeit von Pflichten des Rechtsverletzers und von Rechten anderer im höchsten Grade fehlt. Das Völkerrecht besitzt einerseits Sanktionen, in denen die Pflichten des Rechtsverletzers viel mehr konkretisiert sind, als die ergänzenden Rechte anderer Rechtssubjekte: derart sind die verschiedenen Arten der *Wiedergutmachungspflicht*; andererseits besitzt es wieder Sanktionen, bei welchen die Pflichten kaum, dagegen die Rechte anderer, in erster Linie die des Verletzten, gut konkretisiert sind; derart sind die Fälle der erlaubten Selbsthilfe: *Repressalie* und *Krieg*.

b) Die Wiedergutmachungspflicht.

Die Wiedergutmachungspflicht ergibt sich unmittelbar aus der Rechtsverletzung. Ihre Formen sind die *Naturalrestitution*, wenn diese möglich ist, der *Schadenersatz*, wenn das Unrecht materiell meßbaren Schaden verursacht hat, und die *Genugtuung* in ihren verschiedenen Arten, wenn sich das Unrecht gegen die Ehre eines Staates richtete.

Die Art und Vollstreckung der Wiedergutmachungspflicht hängt nicht nur vom verletzten Staate, sondern auch vom Einverständnis beider Staaten ab. Doch ist die Wiedergutmachungspflicht selbst eine von der Vereinbarung beider Staaten unabhängige, schon vorher eingetretene Sanktion. Kelsen leugnet — von seiner Rechtssatztheorie ausgehend — den Unrechtsfolgecharakter der Wiedergutmachungspflicht und bezeichnet sie als eine Ersatzpflicht, deren Funktion nur soviel bedeutet, wie das Eintreten der einzig wahren Sanktionen, der völkerrechtlichen Zwangsakte — *Repressalie* und *Krieg* — möglichst zu eliminieren. Aus dem Wesen der Sanktion aber folgt kei-

neswegs; dass sie eine — von Anderen vollzogene — Gewaltanwendung darstellen muß; sie muß nur eine sicher eintretende Rechtsfolge darstellen, welche geeignet ist, die Wirksamkeit des Rechtes zu gewährleisten. In diesem Sinne kann die Erscheinung einer solchen Rechtspflicht, deren Erfüllung der Rechtsverletzer in den meisten Fällen nicht verweigern kann, als Sanktion des Rechtes angesehen werden. Es ist eine Tatsachenfrage, ob und wie oft die Staaten ihrer Wiedergutmachungspflicht nachzukommen gezwungen sind; die Untersuchung der Völkerrechtspraxis zeigt uns, daß die Wiedergutmachungspflicht sehr oft als Sanktion wirksam werden kann, andererseits aber doch oft ungeeignet ist die Wirksamkeit des Rechtes zu sichern. Alles in allem stellt sie zwar eine richtige, aber mittelmäßig wirksame Sanktion dar.

c) *Repressalie und Krieg.*

Die zweite Gruppe der Sanktionen kann unter dem Namen der „*erlaubten Selbsthilfe*“ zusammengefaßt werden. In dieser Gruppe können Repressalie und Krieg unterschieden werden. Repressalien sind eigentlich alle Sanktionshandlungen, die nicht Kriegshandlungen sind. (Strisower)

Unter *Repressalien* werden Repressalien im Frieden und im Krieg unterschieden. Außerdem hat die Repressalie einige näher konkretisierte Erscheinungsformen. Die Repressalie ist die Reaktion auf ein Unrecht mit einer Handlung, welche im Übrigen einen Unrechtstatbestand darstellt, in diesem Fall aber nicht als Unrecht, sondern als Rechtsfolge zu qualifizieren ist. Tatbestände, welche sowohl Unrecht, als auch Rechtsfolgen sind, kennt auch die staatliche Rechtsordnung: für die völkerrechtliche Repressalie ist jedoch charakteristisch, daß es keine Pflicht ist sie zu dulden und dass gegen sie Gegenrepressalien verwendet werden können. Nach der Beurteilung des anderen Staates ist nämlich die Repressalie Unrecht und wird mit einer anderen Repressalie erwidert; auf diese Weise wird aber die Grenze zwischen Unrecht und Rechtsfolge unklar. Kelsen läßt diesen Tatbestand außer acht, wenn er den ausschließlichen Rechtsfolgecharakter der Repressalie betont. Es ist zwar zutreffend, dass die Repressalie auch im Falle der Zulässigkeit der Gegenrepressalie Unrechtsfolge bedeuten kann;

wie kann aber die Gegenrepressalie ihrerseits eine Unrechtsfolge sein?

Das *Embargo* und die *Friedensblockade* sind inhaltlich konkretisierte Formen der Repressalie.

Die wirksamste Sanktion ist der *Krieg*. Die Reaktion auf einen Krieg mit einem Kriege ist ebenso erlaubt, wie die Gegenrepressalie, und enthält dieselben Probleme. Allerdings muß dem Krieg im allgemeinen Völkerrecht kein Unrecht vorangehen; die Staaten besitzen das „*ius ad bellum*.“ Der Krieg als Sanktion muß natürlich immer die Folge eines Unrechtes sein, aber auch als rechtlich geregeltes Verhalten ist er nicht immer Sanktion. Der Krieg ist die wirksamste Sanktion des Völkerrechtes, doch ist sein Sanktionscharakter schwankend. Kelsens Auffassung — nach welcher der Krieg mit logischer Notwendigkeit nur Unrechtsfolge sein könne — gründet sich auf die Forderungen der Kelsenschen Rechtssatztheorie, aber auch hier kann sie durch die Möglichkeit des Gegenkriegs nicht widerspruchsfrei begründet werden.

d) *Die Einheit des Sanktionssystems.*

Die Theorie des Völkerrechts kennt Anschauungen, nach welchen die beiden Arten der Sanktionen: die Wiedergutmachungspflicht und die erlaubte Selbsthilfe mit einander verknüpft sind und wobei die eine die Pflichtseite, die andere die Rechtsseite einer und derselben Rechtslage bedeutet. Diese Auffassungen zeigen eine gewisse Einheit und Geschlossenheit, welcher das positive Völkerrecht kaum entsprechen kann: im Völkerrecht stehen die beiden Sanktionsarten unorganisiert und unkonkretisiert nebeneinander. Wenn wir die *Wiedergutmachungspflicht* — die eine unzweifelhaft rechtliche Stellung, jedoch eine geringe Wirksamkeit besitzt — und die rechtlich doppelsinnige, doch wirksamere *Repressalie* und noch mehr den *Krieg* nebeneinander stellen, können wir die Charakteristik der Sanktionen des allgemeinen, gewohnheitsrechtlichen Völkerrechtes darin erblicken, daß *sie, je wirksamer sie sind, desto mehr ihren Rechtsschutzcharakter verlieren.*

4. Die Sanktion des völkerrechtlichen Vertragsrechtes.

Sanktionen, deren Geltungsgrund nicht das allgemeine Völkerrecht, sondern Verträge sind, sind in erster Linie die Garantien (Einnahmenverpfändung, Gebietsbesetzung, Garantievertrag). Hier werden die Unrechtsfolgen vorher inhaltlich bestimmt; der Rechtsverletzer ist sie zu erdulden verpflichtet und darf keine Gegenrepressalie anwenden.

Für die vorherige, vertragliche Festlegung der Sanktionen bieten die Friedensverträge ein Beispiel. Die Feststellung des Unrechtes steht einem ständigen Organ: der Reparations-Kommission zu, die möglichen Mittel werden taxativ aufgezählt; die wichtigste Bestimmung ist, daß „diese Maßnahmen nicht als feindliche Handlungen angesehen werden.“ Dies bedeutet den ausdrücklichen Ausschluß der Gegenrepressalie.

Wir müssen feststellen, daß die Sanktionen der Verträge einen höheren Grad der Wirksamkeit besitzen, ohne dadurch ihren Rechtsschutzcharakter einzubüßen. Unser Satz über die Sanktionen — „je wirksamer sie sind, desto mehr verlieren sie ihren Rechtsschutzcharakter“ — kann daher hier nicht angewendet werden. Die weitere Untersuchung zeigt uns, daß solche Vertragssanktionen immer im Falle großer Machtüberlegenheit zustande kommen und diese Tatsache spiegelt sich auch in der Einseitigkeit der einzelnen, konkreten Rechtsverhältnisse wider. Die wirksamsten Sanktionen des völkerrechtlichen Vertragsrechtes enthalten die letzten Friedensverträge, die gleichzeitig ein Beispiel für eine besonders einseitige Rechtslage geben. Wir können also behaupten, daß, *je wirksamer die Sanktionen des völkerrechtlichen Vertragsrechts sind, sie desto mehr partikuläres und einseitiges Recht darstellen.*

5. Die Sanktionen der Kriegsverhütungsnormen.

Nach dem Weltkriege hat das *Problem* der Sanktionen eine andere Bedeutung erlangt. Der Begriff der Sanktionen blieb der gleiche, doch hat sich das rechtspolitische Interesse auf die Sanktionen der Kriegsverhütungsregeln beschränkt, d. h. auf die Bestrebung, daß der Krieg aufhöre eine erlaubte Handlung zu sein, und entweder Unrecht oder Unrechtfolge sein werde.

Die erste teilweise Verwirklichung dieser Bestrebung ist der *Völkerbundpakt*. Er konkretisiert die Fälle des unerlaubten Krieges und des erlaubten, legitimen Krieges in den Art. 12, 13 u. 15. und statuiert im Falle eines unerlaubten Krieges den Sanktionskrieg und einige konkretisierte Repressalien (Art. 16.) Doch ordnet er die Teilnahme an dem Sanktionskrieg nicht obligatorisch an, außerdem läßt er die Möglichkeit eines legitimen Krieges offen. Die Beseitigung dieser beiden Mängel war Gegenstand weiterer internationaler Besprechungen. (Entwurf eines Garantie-Paktes, Genfer Protokoll). Als partikuläre Verwirklichung dieser Zielsetzungen kann der *Locarnopakt* angesehen werden, welcher zwischen Deutschland und Belgien, und Deutschland und Frankreich ein Kriegsverbot statuiert. Doch blieb auch hier gegen den ersten Angreifer die Möglichkeit eines legitimen Krieges offen.

Der *Kelloggpackt* erweitert das Kriegsverbot auf einen größeren Teil der Staaten, doch ohne die Sanktionen zu regeln; ihre Sanktion ist der Krieg, welcher gegen den den Pakt brechenden, kriegführenden Staat aufhört unerlaubt zu sein.

Wenn wir die Frage aufstellen, welche Charakterzüge die Sanktion jenes Völkerrechtes haben müsste, welches geeignet wäre die völkerrechtspolitischen Zielsetzungen der Nachkriegszeit zu verwirklichen, also die generellen Kriegsverbote mit effektiven Sanktionen auszustatten, dann müssen wir feststellen, daß das so zustandegekommene Sanktionssystem eine Art formellen und strikten Rechtes darstellen dürfte. Die wirksamste Sanktion, der Sanktionskrieg, ist für den unerlaubten Krieg vorbehalten und bei der Frage, ob ein Krieg unerlaubt ist, kommen in erster Linie die *formellen* Umstände der Eröffnung des Krieges in Betracht: die Mißachtung gewisser Fristen, gewisser Entscheidungen. Auch gehört es nicht zu den näheren Zielsetzungen der modernen Völkerrechtspolitik, eine Erledigung der Streitigkeiten durch eine billige, individualisierende, biegsame Rechtssprechung durchzuführen. Denn das Völkerrecht zeigt deutlich jenen Zustand der Entwicklung, wo jede Möglichkeit der Biegsamkeit eine Möglichkeit des Rechts- und Machtmißbrauches bedeutet.

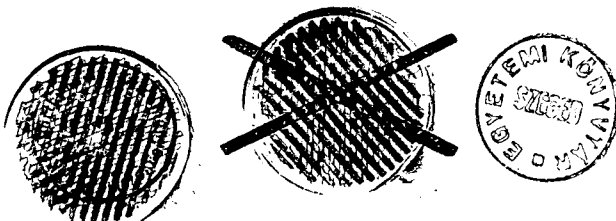
Am klarsten tritt dieser formelle Charakter bei der wirksamsten Sanktion, beim Sanktionskriege hervor. Wir können

also behaupten, daß die Sanktionen jenes Völkerrechtes, welches die Forderungen der heutigen Völkerrechtspolitik verwirklichte, *umsomehr formelles und striktes Recht enthielten, je wirksamer sie wären.*

6. Das Problem der Sanktionen als Problem der Rechtsentwicklung.

Die vom universellen und partikulären Völkerrecht und von der Völkerrechtspolitik festgestellten drei Sätze (Mangel des Rechtsschutzcharakters, der Gegenseitigkeit und der Billigkeit) zeigen deutlich, daß im Völkerrecht eine gewisse Spannung zwischen *Wirksamkeit* und *Richtigkeit* der Sanktionen vorliegt. Zur Erklärung des Zustandes, daß die Sanktionen des Völkerrechtes, dort wo sie wirksam sind, dem richtigen Recht widersprechen, dort aber wo sie dem richtigen Recht entsprechen, unwirksam zu sein scheinen, müssen wir die Charakterzüge der innergemeinschaftlichen und zwischengemeinschaftlichen Rechtsentstehung untersuchen. Das innergemeinschaftliche Recht kann als *arbiträr* bezeichnet werden: es erscheint als der *Wille* der die Gemeinschaftseinheit darstellenden Organe: der wichtigste Faktor seiner Wirksamkeit ist die Macht dieser Organe, eine Macht, deren rechtliche Erscheinungen die organisierten und gegliederten, Sanktionen sind. Das zwischengemeinschaftliche Recht kann als *konventionell* bezeichnet werden: es erscheint als *übereinstimmender Wille* der verschiedenen Gemeinschaften, dessen rechtliche Erscheinungen ungegliederte und talionsmäßige Sanktionen sind; der wichtigste Faktor seiner Wirksamkeit ist die Tatsache, daß Rechtssetzer und Rechtsbefolger identisch sind und übereinstimmende Interessen besitzen.

Diese beiden Formen der Rechtsentstehung nähern sich einander ständig: das innergemeinschaftliche Recht differenziert sich, das zwischengemeinschaftliche Recht integriert sich. *Das Völkerrecht ist ein zwischengemeinschaftliches Recht*: es ist nicht primitiv, wie man häufig meint, ebenso wie das mit ihm in Analogie gebrachte feudale Recht nicht primitiv ist, sondern beide befinden sich im Durchgangsstadium der Integration. In diesem Stadium steht das Ideal der Rechtssicherheit im Vordergrund und die verschiedenen Sonderfrieden sind für diese Phase am stärksten charakteristisch, welche den Weg zum allgemeinen

Frieden ebnen wollen; im feudalen Recht: Gottesfriede, Königsfriede, Marktfriede; im Völkerrecht: Völkerbundfriede, Locarno-Friede, Kellog-Friede. Von der Idee des Friedens aus bedeuten sie etwas Absurdes; doch sind sie notwendige Phasen der Rechtsentwicklung.

In diesem Stadium befindet sich das Völkerrecht. Vor ihm steht das entwickelte innerstaatliche Sanktionssystem. Die forcierte Nachahmung dieser Beispiele führt leicht zu unbegründeten Hoffnungen, bitteren Enttäuschungen und vorzeitigen Mißerfolgen. Wir dürfen nicht vergessen, daß das Völkerrecht in absehbaren Zeiten nicht aufhören wird ein zwischengemeinschaftliches Recht zu sein, dessen Effektivität nicht in der Sanktion, sondern in der Interessengemeinschaft liegt. Nur ein sehr besonnener Fortschritt in der Entwicklung der Sanktionen kann uns vor Enttäuschungen bewahren und ein bedeutsamer Schritt in der langsamen Entwicklung sein, welche die weitverzweigten Zielsetzungen der Staaten in einen internationalen Willen: die *übereinstimmenden Willen in einen Willen* zusammenfaßt!

